

August Wilhelm Grube

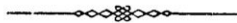
Kuwaelmia

luonnosta ja ihmiselämästä.

Suomentanut

J. M. S. [Salmela]

I.

Helsingissä,

Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran kirjapainossa, 1871.

Seuraavat kuvaesmat ovat suomennokkia A. W. Gruben mukaan; ne ilmestyiwät alkufielellä w. 1859.

I.

Taloustoimet Alpeilla.

„Alpeiksi” kutsutaan taloudellisessa merkityksessä niitä avaroita laitumia korkeammilla vuorilla, jotka etenkin sarviraamaille tarjoovat ruokaa niin runsaalta, että ne voivat ravita niitä muutamia kuukausia kesällä. Alppiniityt eriauwat nähtäuwästi laakso- ja ahde-niityistä; edellisillä on lyhyttä ruohoa ja omituisia rehukasweja; paitfi sitä owat niitten lufat wäriltään tawallisesti heleät, tulipunaiset. Alppiheinät owat ko’oltaan wähiuwemmät, kuin muut heinät, mutta niitten kuyhtimäiseen makuun, hywään lemuun, rautsewaan woimaan ja lehmien maitoa kartuttawaan waiwutukseensa katsoen owat ne mitä oiwallisimpia.

Paraat alpit owat määrättyt maitolehmille ja niitä sanotaan oikeestaan „senn-alpeiksi”. Kehnommat, jyrkät ja waikeissa kohdissa olewat niityt jätetään nuorille elukoille (1—3 wuotifille wafikoille ja hiehoille), härille, wuohille ja hewosille, joita viimeisiä toki enimmiten pidetään alhaisemmilla wainioilla ja wuoriniityillä. Graubündten’in wuoristossa on paitfi sitä erilaji alppiniityjä, joita nimitetään lammasalpeiksi (joille etenkin italialaiset paimenet ajawat Bergamaskerlampaitaan). Nämät lammasalpit owat korkeimmat; ne owat suurekfi osaksi 7,000 ja useampaakin jalkaa ylewämmät meren pintaa, ikuisen lumen ääressä, usein wetifillä, luokse-pääsemättömillä paikoilla kiwiröyhmiön wälissä. Korkein kohta Schweiz’in lehmäalpeilla kohoo tuskin 6,500 jalkaa korkeammalle. Suuria lumi-alueita wuorien wajo-uolilla, jylhiä kiwiröykkyjä ja hirwittäwiä rotkoja on siellä yltäkylin; kuusia, lehtikuusia ja wähiisiä wiljamaita on somana päärmäänä niitten alapuolella. Ne alpit, jotka owat 3,500—3,400 jalkaa korkeat, kuuluwat alhaisempaan leiriin; wielä korkeammat (6,000 jalkaan asti) korkeampaan leiriin. Kesäkuun keskikohta on tawallinen aika ylös-

ajamiselle eli hlösmenölle; syyskuun keskikohta alasajamiselle. Missä päässään ulommaffi pistäville haaroille eli etu-alpeille (joita Borarlberg'issä ja Graubündten'issa kutsutaan Loufokuun pyhähdyspaikoiksi), ajetaan karja jo Loufokuussa hlöspäin. Zillerthal'issa ajetaan karja jo Maaliskuussa hlös niinkutsutuille „etuhaaroille“ syömään siellä säilytettyjä heiniä ja vasta nousemaa, tuoresta ruohoa. Korkeaan leiriin saapuvat karjat korkeutta myöten aikaisemmin tahti myöhemmin, Zuhanjusen aikana tahti vasta Heinäkuun lopussa. Schweiz'in maan Glarus-nimisesä maakunnassa (kanttonassa) erotetaan tarkasti kolme askelmaa, joista alhaisin vielä on wuoriseudussa, keskimmäinen alhaisemmissa alppitienoisissa ja korkein hlewämmillä alpeilla. Joka askelmalla on yksi alppifota ja 35—40 lehmää on yksi „fenten“ (raawakarja); jos yhdellä alpilla siis on 3 askelmaa ja 7 karjaa, niin on siinä yhteensä lukein 21 alppifotaa.

Tyrolissa kutsutaan alppi= eli fenn=otia „Kaser“iksi, Oberinntal'issa „Taja“ksi, Kastelrut'issa „Schwaig“kodiksi. — „Schwaig“ on wanhanaikuinen nimitys lehmäkarjalle ja Steiermark'issa kutsutaan sentähden niitä tyttöjä, jotka sen maaseudun tawan mukaan alpeilla hoitawat karjaa, Schwaigtyöiksi tahti vieläpä „astianpesijöiksi“; tämä wiimemainittu nimi on luultawasti saanut alkunsa heidän puuhaamisesta maitoastiain kanssa.

Sennkohan wieresessä on aituus eli alppi=pihatto, johon eläimiä aanuilla sekä illoilla ajetaan lypsättäwiksi. Kun ilma on kauris, toimitetaan lypsämistä laitumella; silloin pannaan jauhon ja suolan sekoitusta lehmien eteen. Ruot aituukset ja alppi=pihatot owat myöskin usein waan kenttiä, joita on ympäröitty matalalla muurilla tahti päällekkäin ladotuilla puu-rungoilla. Sateella muuttuu maa, jota toisiaan uhkaawat ja pöfkääwät eläimet lypsäessä paitsi sitä tallaawat, oikeaksi muta-lätäköksi; silloin ei ole ajattelemistakaan, että woisi pitää itseään siistinä ja puhtaana. Nykyaikoina on toki ruwettu kattamaan pihattoja ja muutenkin paremmin pitämään huolta niitten eheydestä.

Itse fennkotaa ei myöskään saa kuwittaa mieleensä lopen siwäksi ja suloiseksi. Se on matala, ahdas, hirsistä ja järeästä sawise'osta yhteen lyhätty, jotenkin saastainen rakennus, joka usein osoittaa aiwan amosydämistä ystäwällisyhtyä auringolle, tuulelle sekä sateelle ja usein yltäympäri on ihan piiritettyinä ulosheitetyillä fontaläjillä. Tawallisesti woidaan siinä eroittaa kolme eri-osastoa: yksi

määrättyinä lehmäpaimenelle tahti fenntytölle makuusiakksi, varustettuna pöhdällä sekä penkillä ja sisältävänä useita puu-astioita, lusikoita sekä kapustoja; toinen, joka on kyökkinä ja jossa juustoa valmistetaan ynnä kolmas osasto, määrättyinä kellariksi, jossa maito-tuotteet säilytetään. Sisältä mukawimmat ja somimmin laitetut fennkodat tawataan epäilemättä Bayerin alpeilla, etenkin Berchtesgaden'issa ja Traunstein'issa. Allgäu'ssä See- ja Obermädele-alpeilla nähdään myöskin sängen sieviä huoneita ja Schweiz'issä asetetaan nykyaikoina kaikki talousolot jotenkin mukawalle kannalle. Halvimman ja törkeimmän muodon ovat fennkodat aina muuttumatta osoittaneet Glarus'en kanttonassa. Sielläkin erotetaan kolme osastoa: maitokammari, keittosuoja ja maitokäytävä. Maitokammari on sifin ja pimein suoja, joka antaa alppiseinää päin. Jos mahdollista on, johdetaan tänne myöskin kylmää lähdettä ja maito-astiat asetetaan weteen. Seinä eroittaa maitokammarin keittosuojasta (niinkutsuttu maidon keittämisestä), joka samalla myöskin on kyökki ja asuntosuoja. Siinä on lieji suurine keittokattiloineen. Eräässä nurkassa nähdään woikirnu, toisessa juustamme, joka sisältää juustomurut eli kuorituista maidosta saadut juustoaineet. Kahdella liki lakea olewalla orrella on maitopönttöjä, joita täytetään rieskalla maidolla ja sitte pannaan maitokammariin. Wasta kun wahto on asettunut, kaadetaan maito kuuluista näihin pönttöihin. Kapealla seinäpenkillä on keittosuojassa aina astia, jossa pidetään heraa (woi- ja juusto-aineesta erotettu neste, joka sisältää paljon maitosofuria); tätä juovat kodan asujaimet kaisen päivää. Koska heillä on niukalta ruokaa — leipää, woita ja juustoa — laihduttaisi wesi heidät tyhkönä. Pöytänä on poikki sahattu hirsi; sen tuolia kaipaa, woi ottaa itselleen „maitotuolin“; siihen kuuluu lautanen, keppi alla jalaksi ja nahkaremeli, jota köytetään wyötäisien ympäri. Koska maa ei ole päällystetty laattialla, waan ainoastansa lieben ympäri on varustettu fileillä kiwillä ja sawu paitti sitä itse jaa pitää huolta siitä miten ja misä se woi osata ulos, niin on tämä asuntosuoja jotenkin nuoskea, sawuinen ja mustunut. Sittenkin pidetään maito-astioita aina sängen puhtaina ja se on hywä, että lehmäwartija on paloitettu siihen, koska maito piakkoin happautuisi likaisissa astioissa. Hän pesee niitä herallakin, sillä se puhdistaa niitä paremmin kuin wesi. Jos hänen puku (jota usein ei ollenkaan pesetä) tulee aiwan tahraiseksi, pistää hän usein senkin heraan.

Maitokäntäväkfi fanotaan huoneen leweää owi-aukkoa, joka on suljettava säle-owella. Pahalla säällä tulewat lehmät toinen toisensa perästä sijaän lypsättäväkfi ja menewät sitte ulos wastaisessa seinässä olewasta portista. Tämän awonaisen etufuojan wieresjä on toinen osasto, jossa on kaksi matalaa kertaa. Alakerrassa on sikopahna, yläkerrassa makuusia, johon noustaan tikapuita myöten. Kuivaa heinää ja muutamia yhteen ommeltuja liinakaistoja on wuoteena. Sikojen röykkimisiin yhtyy usein tuulen wiuhkina ja myrskyn ulina yömusiikiksi.

Schweitz'issä, Tyrol'issa, Borarlberg'issä ja Allgäu'ssa käytetään tavallisesti miehiä ja poikia raawaitten ruokkimiseen. Jos karja ei ole aiwan suuri, ei siihen tarwita muuta kuin yksi lehmäwartija paimenpoikaneen; suuremmat karjat waativat 4—6 henkeä. Bern'in, Schwyz'in ja Glarus'en alpeilla tavataan useimmiten neljä: wartija, alawartija, poika ja paimen. Wartija on kaiken pääjohtaja ja toimittaa apulaisen (pojan) kanssa maitotalouteen kuuluvat askareet. Alawartija, joka arwoltaan on toinen henki, häärää maitotuotteiden kulettamista laaksoon ja tuopi tarpeellisia waroja, suolaa, jauhoja, leipää j. n. e. ylös alpeille. Kaikilla suuremmilla karjoilla seisoo takkahewonen hänen käytettäväkfi. Paimen (lehmäpoika) ajaa raavaat laitumille ja suojelee niitä. Tämä toimitus saattaa usein hengen waaraan, sillä kun elukkojen on kulkeminen jyrkkiä ahteita ja wuori-uria myöten, astuu paimen niitten edellä warjellen niitä alas syöksähtämästä ja hoputtaen niitä eteenpäin menemään. Jos sadetta sattuu, täytyy paimenraukan wietää koko päivän märissä waatteissa ja myrskyllä sekä ukkosen ilmalla tarwitaan uskallusta ja näppärähyttä pitämään wuorirotkoihin hajoawia raawaita ko'ossa. Kun karja on asettunut fennkodon ympärille ja myrskyt, rankkasade sekä rapisewat rakeet yöllä äkisti alkawat telmiä tahi kun selkeästi walahstawat salamat wälkkywät pimeään ilman halki ja jyskämä ukkonen jyrisee, silloin täytyy myöskin nopsaasti olla waroillaan, walmiina wiihdyttämään wärisewiä elukkoja ja estämään niittä rajulla pa'olla töytämästä eri-haaraille.

Lypsää 35—40 lehmää 2 kertaa päivässä ei myöskään ole mikään helppo asia. Maidon keittäminen, juusto-aineen eroittaminen, joka usein painaa enemmän kuin sata naulaa (centnerin), alaskantaminen kellariin, jossa juusto suolataan, woin walmistaminen, maitoastiatin puhdistaminen joka päivä — kaikki nämät askareet suowat paimenille korkeintaan parin tunnin lepoa päiväsyhdämmellä.

Emmenthaler-juustoa, jota Bayerin Allgäusjakin osataan tehdä fangen hyvin, saadaan hyvin voimakkaasta maidosta, mutta toisinaan myös puolimehuissestä, s. t. s. fuoritusta iltamaidosta, johon on sekoitettu aamumaitoa. Bern'in ja Schwyz'in asukkaat ovat mestaria tätä juustoa valmistamaan. Nuorukaista, joka siinä suhtein osoittaisi oivallisenä, kunnioitetaan yleisesti ja semmoinen paimen, jolta täydellinen taito juuston valmistamisessa puuttuu, saapi usein ilwehtäwiltä tytöiltä rangaistuksen taitamattomuudesta. Nostamaan ras-kasta Emmenthaler-juustoa kattilasta tarwitaan wäkwän miehen käsi-wartta ja se seikka on arwattawasti shynä siihen, ettei naisia käytetä karjanhoitoon. Yhtä ainoata juustoa warten, joka kuivattuna painaa noin 120 naulaa, otetaan maitoa 100 lehmästä *). Mitä kattilaan jääpi jällelle, joutuu uuden menetyksen alaiseksi ja antaa jossikin suuren joukon herajuustoja ja maitosokuria.

Limburger- eli tiilikivi-juustoa, jonka valmistamisessa Hollanti-laiset ovat mestarina, saadaan fuoritusta maidosta, tehdään lämpimässä, suolataan järkeään kattilassa ja pannaan sitte kerkiämään. Bayerin alpeilla Allgäusja ja Bregenzermetzissä on nyt myöskin ryhdytty Limburger-juuston tekemiseen. Tämä ja Emmenthaler-juusto ovat fangen mielitekoisia ja tarkeitä kauppaluja; wähäinen Allgäu lähettää esim. teoffensa Amerikkaan asti. Fuoritusta, rieskasta maidosta tahi piimästä tehdyt, wäettömät juustot shöhdään teko-paikalla. Dmiituinen teollisuuden tuote Glarus'esta on raastijuusto, jota jo hamoista ajoin on valmistettu yksinänsä tässä maakunnassa, waan jonka tekemistä nykyaikoina matkitaan muillakin alpeilla. Glarus'en useimmilla alpeilla tehdään, näet, maidosta woita ja juusto-murua, jota viimeistä säilytetään sennfodissa ja siellä pannaan kerkiämään, kunnes alaskulettaminen tapahtuu; silloin sitä wiedään laaksoon ja myhdään juusto-kauppiaille, jotka kesäaikoinakin usein saawat tarpeitaan alpeilta. Erityisillä koneilla, niinkutsutuilla juustoraastimilla, joita wedellä saadaan liikkeelle, hierotaan kowettumutta juustoaainetta aiwan hienoksi ja höyhetään sitte suolalla sekä surmotulla juustohirtillä (kufilla sekä lehdillä osman mesikästä). Sitte pakataan koko ainejoukko petkelellä juustosaawiloihin (jotka ovat muodostetut kuin poikkilyöty sokuritoppa) ja kuivataan, kun saawi on thjennetty, lämpimillä

*) Yleiseen luetaan waan 4 kannua päiwässä joka lehmästä.

telineillä. Tämä on se mainio raastijuusto, jota raastinraudalla taas hangataan jauhoiksi ja joka, woitleivällä ripoitettuna, on himartawana ruokalajina; se on jangen terveellinen watsalle ja lauhduttaa woimakkaan woin waikutusta. Wuosittain valmistetaan noin 5,000 centneriä, joitten ylipäinen arwo nousee 142,000 markkaan. Tätä hönstettyä juustoa ei ainoastaan wiedä muihin kanttonihin, waan myöskin Saksaan, Hollantiin, Englantiin, Wenäjälle ja Pohjois-Amerikkaan.

Hyvä lehmä antaa päivittäin 5—8 kannua maitoa, waan omppahan niitäkin, jotka lypsävät 10 kannua; Otto Sendtner kertoo Allgäu'stä että hän Rohrmoos-almilla tapasi lehmän, joka paraimmillaan ollesansa antoi 15 kannua. Kylä, jolla on 800 lehmää alpeilla, woi lufea tulonsa 45,140 markkaan. Talonpoika Bregenzermetzsfösfä ei pidä kesää huonona, jos hän lehmästä saa 1 centnerin schweitzer-juustoa (noin 50—55 markkaa). Waan ei sentähden saa luulla, että tulot kaitfiolla owat yhtä komeat. Tyrolin alpeilla ei se maito, jonka lehmä antaa, taida nousta enempään kuin 2½ kannuun. Niisfä 16 wiihösfä, joiden kuluesfä lehmät Glarus'en kanttonasfä tavallisefi pidedään alpeilla, luetaan ylimalkain 75—80 R woita ja 220—240 R juusto-ainetta joka lehmältä. Karja aiwan hywiä lehmiä, joka on syötettämänä ruohoisalla alpmilla, antaa wielä runsaamman tulon; yhteen woinaulaan tarwitaan 8—8½ maitokannua ja yleiseen saadaansii 5¾ kannua joka lehmältä. Täsfä on kumminfin muistettawa, että nurmikko helposti heikontuu antawuudeltaan, jos sitä ei lannoiteta, että lampaat puhtaisfi nyhkiwät laitumia, että woohet myösfin tuottawat suurta häwitystä ja että usea alppi, joka ennen oli aiwan runsasruohoinen, on jäänyt luniwöörhjen (lawiinien) pilattawaisfi, koska monta metsfä waromatta on hakattu maahan. Päitsi sitä ryöstetään ne wähäiset heinät, jotka talwella olisfiwat olleet lannoituksfena, usealta alppiniityltä, kun ihmiset, omaan tuokionaisfaiseen woittoonsa katsoen, tekewät ja korjaawat heinää latoihin; tästä woi helposti ymmärtää, miksi alppiraawaat monefsä kohdin owat riittäwää eläettä wailia.

Sattuuhan myösfin monenlaisfia tafaturmia ja tauteja, jotka wähentävät karjojen luvun ja sulkewat maitolähteitä. Lehmät kuolewat huokeasti poikiesfään. Warfin lämpimillä sekä aiwan kosteilla laitumilla syntyhy helposti turpa- ja sorffa-kipuja. Ruumain kesätuulten jälkeän seuraa usein äkistifin kylmiä, kolakkoja sateen-kuuroja ja

pyry-ilmoja, joilta ei paraskaan lehmäwartija voi varjella karjaansa. Tästä on keweästi arwattawa, että lehmien luku useimmissa Schweiz'in kanttonissa ei ole enennyt, waan wähennyt. Koska myöskin on sangen hyötyisää myhdä wafikoita ja täyfsikaswuisia elukoita (melkeä joukko wiedään joka wuosi Italiaan) ja koska teollisuus mielä päällisefki yhä enemmän on edistynyt Schweiz'issä karjanhoidon rinnalla, niin eiwät nuot teko-asiat todellakaan woi herättää mitään hämmästystä. Mutta myöskin karjanhoidossaan alpeilla owat Schweiziläiset nykyaikoina tulleet toimeliaammiksi, järkeisemmiksi ja he koettawat ottaa korwausta monesta siinä toimesa tehdyistä erhetyksestä. Bregenzer-metsiköissä ja mielä enemmän Allgäussa on juustonteko paljon kanttunut. Tyroli, tuo runsaasti siunattu maa, on sitä wastoin jäänyt tykkönään takapajulle sekä maidon käytännössä että alppilaidunten ruokkimisessa.

„Alpit“ owat osittain warakkaitten ysfityisten miesten omat, jotka antawat ne arenille lehmäwartijoille, osittain owat ne yhteistiloina ja siinä tapauksessa kyläkuntien omina. Jos useammilla hengillä on oikeus käyttää yhtä alppia, lähettävät he sinne yhtä monta elukkaa („he työntävät toisiinsa“); jos eri-omistajain karjat owat erilaiset tahi erilukuiset, niin ositellaan juustot ja woiit samaa suhtaa. Niin tehdään esim. Urin kanttonassa. Arentimies tahi omistaja, joka itse käyttää alppiansa, ottaa myöskin wieraita lehmiiä omainsa joukkoon ja maksaa kesässä 21—45 marffkaa joka semmoisesta lehmästä. Se palkka, jonka lehmäwartija (alpinasuja) vastaanottaa, on wäjäisempi, kuin se woiitto, jonka työ tehtaisa tuottaa. Mutta ken kerran on maistanut raitista alppi-ilmaa, luopuu tuskin enää karjan hoidosta. Hänen käy, kuin lehmäinkin, jotka joutuwat wilkkaasen liikkeesen, kun ensiferta kuulewat niitä kelloja, jotka ripustetaan niitten kauloihin. Elanto alhaalla laaksoissa on jokapäiwäistä, kesä korkealla alpilla on runollisuutta. Mlösmentäissä saapi woinakkain lehmä suurimman kellon ja se on ylpeä tästä kurniasta, josta se ei luopuisikaan ilman tappelua.

Wuorilla tulewat lehmät ketterämmiksi, älykkäämmiksi ja rohkeammiksi; jokainen tuntee tarkoin lyppö-tunnin, paimenensa ja wartijan, koiran ynnä kaikki, mitä karjaan kuuluu, osaa aiwan hywin teitä wuorien soffeloissa ja pitää tarkassa muistossa oiwalliset laitumet. Härkä kawattaa mustasulkaisena karjaansa, ikäänkuin sultani haremiaan. Jos kaikki eri karjaa sattuu yhteen, niin kamppaawat härät niin kauan paraista nurmifoista, kunnes wähäwäkisempi puoli wäistyy.

Warfinfin tapahtuu se semmoisilla tienoilla, misä „kermakukka“ (Leontodon aureum, kullankeltainen woikukka) kasvaa komin lukuisalta.

Yksinkertainen ruoka, puhdas ilma, ja jalo, ihana alppi-nähtäjä tekewät, waikka työt ja waiwat owat waikeat, mielen iloiseksi, tyytywäiseksi ja sopusuuntaiseksi. Matkalla ylöspäin kaikuu laulu pitkillä liiriuilla ja waihtelewilla, pitkillä ja lyhyillä, kauas raihtuilla säweleillä; ylhäällä alvilla saapi usein kuulla yksinkertaisia joelluksia. „Schwaig-tyttö“, joka monesti ylö-yksinänsä hoitaa koko lehmäkarjan, kirnuu sekä juoksuuttaa juustoksi ja jonka pahalla säällä tähtyy, sirppi kädesä, kampia hyrkkien wuorten wälitse, hantkiaksensa heinää tuotien tarpeeksi — hänkään ei unohda laulujansa, jotka alasmatkalla alpilta soiwat, kuin surumielinen hywästijättö. Kesällä se oli hänelle mitä suurimpana ilona, kun hänen sulhonsa wiikon lopulla lähti liikkeelle ja nopeilla askeleilla kiipesi wuorta ylös, osoittaaksensa hänelle kunnioitustansa. Sunnuntaina auttoi nuorukainen häntä lypsämisesä ja maidon hoidossa; sentähden keitti hän yljälleen raswaisen „Alm-kakun“; tyttö itse nautitsi sitä mehnäistä ja mettä, jota hänen rakastajansa oli tuonut muasjaan laaksoista. Meinkinmiten menee schwaigtyttö sunnuntaina kirkkoon ja syöpi juhlapäiwillä alhaalla kyläsä samassa pöydässä, misä isäntäkin; tämä lähettää joka neljästoista päiwä hänelle niin paljon jauhoja sekä leipää, kuin hän tarvitsee.

Schweitz'issä tavataan toisinaan lehmäwärtijaa waimoneen, lapsineen alpeilla. Alppi-ilma tekee pienimmillekin lapsille sangen hywää; waimo auttaa uskollisesti miestänsä työssä. Se seikka, että paimenet (sunnuntaina ja juhlapäiwillä) käywät laaksoissa ja että heidän omaisensa sekä ystäwänsä käywät alpeilla heitä katsomassa, tekee tietysti myöskin elannon karjojen parwessa wuorilla paljoa mieluisammaksi.

Kun olokausi loppuu (ja se on paljoa lyhyempi wuorilla, kuin kylhyypäiwoilla), luopuu paimen sekä hänen rakas karjansa wästenmielisesti wuorilta. Tyrolissa ja Steiermarkissa kantawat lehmät suuria kukka-kimppuja päisjään ja härkiä sekä nuoria elukoita koristetaan kuusen oksilla sekä puusta leikatuiilla kuwillakin. Schwaigtyttö ja se palweluspiika, joka oli hänen apulaisensa, pukeutuwat paraisin waatteisiin ja kiinnittawät suuren kimpun paperikukkasia rintaansa, mutta Tyrolin paimen pitää kunniana, merkinä ahkerasta työstä, tulla alas aiwan likaisessa paidassa, jota wastoin hänellä on hattu kaunistettuna hywälle lenuwilla alppikuilla. Jos joku takaturma on kohdannut karjaa,

ovat koristukset sängen niukat ja Schweiz'in tyttö ei alasmattakallakaan saa yleillä koristuksilla. „Tuossa musta menee majaanja!“ huudetaan hänelle imaten.

Allgäu'ssa wietetään erijuhlallisuudella nuorten elukain alasmenöä, joka tapahtuu 13 p. Syyskuuta. Suurella niityllä lähellä Obersdorf'ia tulee toinen karja toisen jälkeen nähtyihin ja ne, jotka eivät kesän kuluessa ole kadottaneet yhtäkään „kallista päätä“, saavat seppelöitä sominman elukansa. Nyt alkaa eriäminen, s. t. s. eläinten tafaihin antaminen niitten omistajille. Keippaat, päiwettyneet paimenpojat kufitettuin hattuineen, komeat eläimet, jotka vielä, wirkeinä kuin wafikat, häärivät yhdessä ryhmässä, keräytyneet kaupantauliset miehet Italiasta, Pohjois-saksasta, Englannista ja Ruotsista, joiden mieli tekee ostamaan hiehoja tahi härkiä sekä Allgäun talonpojat selwin miettiwin naamoineen — tarjoowat sängen miellyttävän näön, josta maalari woisi saada aiheetta useaan, miehättävään koftautseen.

II.

Heinänteko alpeilla.

Niinkuin ne heinäajit, jotka rawitsewat ihmisiä (wehnä, ruis, kaura j. n. e.) kaswawat karkana pohjassakin ja ihmisen seurasssa lewiawät korkeille wuorille — Graubündten'in kanttonassa esim. ulottuu wehnänpiiri 4,000 ja rukiin 5,000 jalkaa korkeammalle meren pintaa — niin kestawät nefin heinäajit ja kaswit, jotka elättawät ihmisen kotieläimiä, ilman kaikfia waiikutuksia ja owat vielä wähemmän arat rajuille alku-aineille, kuin wiljat. „Ruoho“ kaswaa kylmän ilman wyöhyyhkeen jäisillä kentillä ja kuumissa maisissa wuorten polttawilla kuppeilla. Se kaswaa rehewänä mehuiilla joilla sekä alangoilla ja runsaalta multawissa laaksoissa, mutta se muuttuu yhä tuoksuwammaksi ja woimakkaammaksi, kuta ylemmäksi noustaan alppien laitumille; kun aurinko siellä ainoasti pariksi kuukaudeksi poiswierittää pitkän talwen lunimaisppaa, kohoaa ruoho ripeästi elatukseksi wuorikauriille, wuohille, lampaille ja sarmiraawaille.

Korkealla olewissa laaksoissa, Nälä-Engadin'issa esim., on ruoho ainoa rawitsewa kaswi, jonka olosta sarmiraawaitten elatus ja siis

ihmisen viihtyminenkin rippuu. Et. Moritzin feuduilla on laakson pohjalla sama korkeus kuin Rigi-Kulm'illa, nimittäin 5,500 jalkaa. Vielä korkeampi on Awersthal, jekin Graubünden'issa; sen tärkein paikka, Cresta, on 6,300 jalkaa ylempi kuin meren pinta ja pitkuinen kylä Zuf 6,730 jalkaa. Puuta ja pensaita siellä ei enää ole nähtävänä, vaan kylläksi mehukkaita, viheriöitseviä niittyjä, piiritettyinä paljailta kallion kuffuroilla ja ituisilla jäätiköillä. Näillä alppiniityillä syöpi yli 2,000 lehmää sekä 3,000 bergamasker-lammasta, joista italialaiset nomadit maksavat suuria summia; väestö (joka puuhuu sakkaa ja on protestantillista uskontoa) on vapaata, hilpeä-mielistä paimenkansaa, luvulta noin 340 henkeä.

Uppimaitten alhaisemmissa laaksoissa voisi viljellä viljaa enemmän, kuin toden perästä tehdään, mutta notkoniittyjä tarvitaan syksyiseksi heinämaiksi, kun naudat palaavat alpeilta; riittäviä waroja ei muuten olisi talveksi. Uugäun asukkaat, jotka kumminkin viljelevät sekä otraa että nauriita, kaalia ja perunoita, ovatkin antaneet oivallisuille niityilleen sopivan nimityksen „pellot“, mutta näitä lyöbääntin 2 kertaa ja lannoitetaan huolellisesti.

Koska heinämaat siellä ovat niin tärkeänä toimeentulon välikappaleena, ei olekaan ihmettelemistä, että asukkaat tarvin eroittavat eri nurmikot toisistansa ja asettavat niille semmoisen arwojärjestyksen, josta eivät tasangoitten kansat osaa uneksiakaan. Ensiksi on eroitus „niityn“ ja pelkon „laitumen“ välillä. Laitumilla on lyhyempää sekä harvempaa heinää, kuin niityillä ja useita kasveja, joiden kukat yhdistyvät mykeröiksi. Löythyypä sekä laakso- että wuorilaitumia, joita viimeisiä tavallisesti waan yksi kerta wuodessa lyöbään ja sitte jätetään nautojen syötäväksi. Monta laidunta — useimmiten yksityhisten kylien tahti koko maakuntien omaa — ei niitetä ollenkaan. Laitumia ja niittyjä, joita ei koskaan sonniteta, kutsutaan Schweiz'issä „mägerei“ (laihuudeksi). Mitä arwoon tulee, niin kuuluvat nämät alhaisimpaan luokkaan, toiseen luetaan ne laihat niityt, joita lyöbään yhden ainoan kerran wuodessa; kolmanteen ja ylimäiseen kaksi kertaa lyötävät niityt. Mutta löythyhän vielä tärkeämpi luokitus, nimittäin asemaan katsoen. Niittyjä alavammisissa laaksoissa sanotaan „kotiniityiksi“ tahti „maatilusiksi“, wuoriniittyjä „heinäwuoriksi“ tahti lhyhyden wuoksi waan „wuoriksi“; toisinaan myös „heinänotkoiksi“. Lähellä asuntoja olevia niittyjä kutsutaan „kotitiloiksi“; näitä sonnitetaan ai-

wan tarkasti ja ne kaswawatkin mehuasta heinää. Ennenkuin mennään alpeille, saawat raavaat syödä näiltä heinämailta; niitä niitetään sitte kaksi kertaa ja syksyllä lastetaan karja vielä kerran sinne syömään. „Wuorien“ kautta (joita vastaanwot Loukokuun pysähdyspaikat Borarlberg'issä ja Graubünden'issä) käy muutos kotitiloista alpeiksi; ne owat, niinkuin laaksojenkin laitumet, ympäröidyt häkeillä, aidas-aidalla tahi löyhästi yhteen liitettyillä muureilla. Sofa semmoisella wuorella on lehmänawetta hynnä pikkuinen asunto, sisältämä kyökki, arkisuojan ja makuukammarin, sillä siihen majojutetaan kesällä, kun heinää tehdään ja myöhään syksyllä, kunnes ruoho on lopuksi syöty. Kun semmoisilla wuorilla asutaan vuoden pitkään ja niitä ruokitaan suuremmilla huolin, muuttuwat useat niistä -koti-tiloiksi ja niillä on siinä tapauksessa jotenkin tilawia asuntoja.

Wuoriniityt kaswawat ylimalkain rehevää, maidokasta ruohoa; laakson järeämpiä kasveja paksuine korsiineen ei näin yläälle lewiä. Dikeilla wuoriniityillä owat ruoholajit paljoa lukuisimmat, kuin muut kaswit; niistä syntyy tuo miellyttävä, upea wihreys, joka himarteleekin silmiämme. Siellä ei kuitenkaan löydy muita lajeja, kuin ne, jotka jo kaswawat tasankomaitten alhaisemmissa niityilläkin; niin tawataan myöskin sywisä laaksoissa *Poa pratensis*, niitynurmikka, *Holcus lanatus*, mesifastikainen, *Agrostis vulgaris*, tawallinen kurfiruoho, *Dactylis glomerata*, koiranruoho, *Briza media*, soma räpelö ja *Anthoxanthum odoratum*, simake (joka alangonkin heinille tuottaa tunnetun hyvän lemun). Uremmat kaura- ja tähtiöheinät (*Avena pubescens*, *flavescens*; *Phleum*), nataheinät, ketunhännät y. m. eiwät kuitenkaan wiihdy aiwan korkealla. *Poa alpina*, alppinurmikka, kaswaa etenkin waltawasti lannoitetuilla paikoilla; mykerökaswit, woikukat, maitiaiset, satakaunot hynnä apilaat, leiniköt ja sinifellukat jatkawat laakson kaswikuntaa yleemmäksi.

Alppiniityillä eiwät heinät enää ole pääkaswina. Mutterwat isoine, heleänkeltaisine kuffanmykeröineen, *Senecio* (tiwakko), woikukat ja asterit, kimirikot ja heleänkeltaiset aurikkit, jotka koristawat kowat kalliit siwällä kukoistuksella ja lenulla, tummansiniset niitykatferot ja ja puna-sinerwät alppifellukat, jotka kurfistawat maasta kohta, kun se on wapaana lumesta ja taitaa vastaanottaa auringonsäteitä — kaikki nämät suurimmatki osaksi rawitsewat kaswit näkywät lukuisien heinien ja puoliheinien rinnalla. Itse heinät kutistuwat täällä ja owat usein

jähffiä, niinkuin haarowa harjaheinä, mutta koska kaikki kasvit ovat tuoreet ja raittiimassaaurastumisessaan, kun niitä syöbään, wai-
futtawat ne jo tästäin syystä hyötyfästi maitoon; ne owat, niitten
kryytimäiseen nesteeseen katsoen, kieltämättä edullisemmat, kuin alawam-
pain seutujen kasvit. Nigritella angustifolia, joka kuuluu utarachei-
niin, lewittää waniljamaisen tuoksun, waikka se hynnä katkera arokellukka
on wähemmän arwoinen elukfain ravintokaswina. Sitä oiwallisempi
siinä suhtein on keltainen woikukka (*Leontodon aureum*) ja liiatenfin
sarjaa kantawa suopurju, joka on yhtä suuresti maitoa kartuttawa,
kuin hywälemuinen ja kaswaa aimollisesti kahden jalan korkuisefikfin
paikoilla, jotka owat 6,000—7,000 jalkaa ylewämmät meren pintaa.

Schweitz'issä on useaa alppia muutettu „heinäwuoreksi“ ja os-
tettu yksinomaisesti siihen tarkoitukseen, että heinää wähittäin lyötäifin
fiitä. Mutta luonto on nähtävästi määrännyt ne laitumiksi ja se on
huomattawa, että niitten heinikko harwenee harwenemistään ja niitten
kaswikunta yhä wähenee, koska uutta multakerrosta ei koskaan pääse
karttumaan, kun mätänemiseen taipumia heiniä yhä niitetään pois;
raawaat eiwät koskaan niin juurelta katko pois heiniä, kuin wiifatteet
ja paitfi sitä jättäwät ne sontaa. Alhaisemmilla alpeilla, misä aikai-
semmin voidaan niittää ruohoa, ehtii se kaswaa jälestäpäin ja sen-
tähden heinänteko siellä ei mahda tuottaa niin suurta wahinkoa.

Koska lypsäessä tavallisesti pannaan werekfiä heiniä lehmien
eteen, on se aina lehmäwartijan ja alppi-piian welwollisuutena, lyöbä
heinää. Heiniä hankitaan semmoifilta jyrkiltä, kammottawilta seuduilta,
mihin raawaat eiwät pääse; Salzburgin, Steiermarkin ja Tyrolin senn-
tytöt niittäwät sellaisia heinäkaita kuolemaa halwefiwalla rohkeudella,
panewat heinät seläsfä kannettawaan koriin tahti sitowat ne suuriin
waatteifin ja kantawat ne sitte kotiin päänsä laella. *Cacalia alpina*'n
lehdet arwostellaan Steiermarkin ylänfömaassa erinomaisen hywikfi ja
niitä niitetään sentähden erittäinkin ahkerasti.

Semmoifissa alppilaaksoissa, misä awarampia niitthjä puuttuu
(niinkuin *Clarus*'en kanttonassa), tulee „metfäheinän“ feruu myösfin
fangen tärkeäfi. Ilman tätä metfäheinää usea köyhä asukas, pitkän
talwen kestäessä, ei woifi elättää muutamia lehmäään eikä sonnittaa
perunamaataan. Metfäheinä on kylän yhteinen omaisuus ja jokaisella
on oikeus ottaa siitä hyöthä ja woittoa. Metfäseuduisissa, wuorirotko-
jen välisissä jekä korkeampien alppien jyrkillä laiteilla, joille ei mikään

eläin, paitfi vuorivuohi, moi kääntää käyntiään, löytyy aina awarampia tahi vähäisempiä nurmimaita. Metsäseuduisfa on helppo näyttää heinää niiltä, waan ei suinkaan wuorten pengerryksillä ja korkeampain alppien palteilla. Siellä woi waan hengen kaupalla näyttää heinät ja toimittaa ne laaksoon; sillä siihen yritykseen tarwitaan woiakas ruumis (niinkuin vuorivuohen ajamiseenkin), suuri ketteryys ja pyörryksestä wapaa pää. Mutta itse waara näyttää houkuttawan noita köyhä, waan wäkewiä ihmisiä yhtä kowin, kuin woittokin. Warustettuna jalkahokilla ja werkolla tahi kankaan kappaleella, wiikate toisesfa kädesfä, takki toisesfa ja siera siwulla riippuwassa tupessa, lähtee mies kasweja ajamaan, kappii mitä jyrkimpiä kallion lappeita ylös, hakee jaloilleen wafawaa sijaa, kun hän on saapunut wiheriöitsewille oasille (keitaille) ja näyttää heinät, jotka kohta kuimawat ja sitte tukkuihin sibottuina wieritetään sywiin notkoihin tahi kannetaan seläsfi kotiin. Laaksoon wieritetyitä heinätukkuja kutsutaan Tyrolisfa „heinäkontioiksi“. Jos useita kohtia on nitettävä, jotka eiwät ole loitolla toifistaan, niin ottaa heinämiies myötänsä muutamia wuohia; hänen omaiset kantawat kentiesfi myöskün hänelle wähän leipää sekä perunoita ja vähäisesfä hirjistä rakennetusfa heinälabosfa, johon heinät tupataan talwekfi, wiettää hän sitte monta yötä peräkkää. Sywillä kesillä kokoo semmoisen heinämiies 1—1½ centneriä heinää päiwäsfi; mutta kuumilla kesillä palawat heinät peräti päiwänrintaisilla paikoilla. Kun lumi talwen alusfa on tähttänyt monen kuulun ja tasoittanut tiet, kuletetaan näitä heinäwaroja re'illä laaksoon. Mutta metsäheinän keruu menettää, niinkuin vuorivuohen ajaminenkin, usean ihmishengen.

Semmoisilla tienoilla, misfä heinä on miltei ainoa sato, jonka luonto suo ihmiselle, on heleä heinänteko tietysti rattoisa aika; itse heinän hankkiminenkin on jo juhlantapaista. Tummanwihriät niityt, jotka wäriiltään mieluisesti eriwät waaleammista heinäsuowista, päiwäsydämmellä, auringon paistesfakin, raittiimpi ilma, heinästä lähtewä fryhtillinen tuoksu, helpompi työ suowaa tehdesfä — kaikki nämät seikat woivat jo waukuttaa iloifempaa mieli-alaa, kuin paahtawa aurinko pajailta säntipelloilla ja myllerrethn peltomaan pöly, waukka se sato, jonka nämät jywillä ja siemenillä antawat, on paljon runsaampi. Muuten nähdään sekä Tyrolisfa että Schweiz'isfä waan harwalta kansanhuwitukfsia heinajalla ja sen jälestä. Ainoastaan tuo yhäti hilpeämielinen ja lystillinen appenzellerilainen riemuilee mitä iloifimmin heinänteolla ja leit-

kuulla, kemuilee ja muuttaa työpäivän juhlaiksi. Mitä wilppaimmilla riemuin lähtewät heinämiehet aikaisin aamulla niityilleen; toinen koettaa woittaa toista reippaassa ja taitawassa lyömisesä. Kun kaikki heinät owat niitettyt, kuuluu uusia riemuhuutoja ja wahwaa murkinaa syöbään. Waimot sekä työtöt lähtewät nyt kotoa liikkeelle heiniä kääntämään ja heidän saapuesä wirtaa suista lufemattomia futkauksia. Wiinista, wiinasta ja käymättömästä wiininesteestä ei ole puutetta; laulunhaluisia kulkkuja kastetaan ahkerasti, waan ei mahaakaan saa unhottaa sinä tilassa. Kun heiniä on käännetty useamman kerran, pannaan niitä illalla suuriin saattoihin, jonka perästä niitä seuraavana päivänä vielä kerran hajoitetaan, jotta ne tulewat ihan kuiviksi. Sitte sidotaan ne 1—1½ centneriä painawiksi tukuiksi ja kannetaan reimiltä miehiltä latoihin, misä niitä tallataan kowasti kokoon, että tuntuwa kuumuus syntyy heinissä ja ne tulewat aiwan kuiviksi sekä sangen keweiksi. Koko juhla päättyy hauskoihin kemuihin.

III.

Tarinat „Blümlis“-alpista.

Erzgebirge'llä kuuluu usein tarinoita umpeen lohkeilleista kaimospurnuista, äkisti kadonneista hopea- ja kulta-aarnioista, eräästä wuorimiesten häwinneestä paradiisista, jossa löytyi niin ko'olta jaloja metalleja, että he heittiwät keiliä hopeapalloilla ja maksoiwat huwituksiaan kultatapasilla. Alppimaisä kuwailaan runsaasti kukoistawia, parasta maitoruohoa kaswawia alppiniittyjä kadonneeksi paradiisiksi, Edenin kryptimaaksi, joka ennen muinoin saattoi alpinpaimenen rikkaimmaksi, onnellisimmaksi ihmiseksi, mutta wihdoin loihdittiin autioksi sorakentäksi, jäätiköiksi, lumilakeiksi ja siten ikuisiksi ajaksi temmattiin häneltä; se ei kuitenkaan tapahnut ilman onnellisen ihmisen omaa syytä. Wasta mainitut wuorimiehet eiwät enää hlepheksään tahtoneet tehdä työtä, waan herrastaa; he kengittiwät hewosensa hopea-kengillä ja yhteisissä juomingeisä laskiwat he jumalatonta pakinaa. Alppien rikkaat paimenet woiwat yhtä wähän kantaa onneaan säwyhästi; iästyneiltä wanhemmilta sulkiwat he sennkotien owia, aiwan häiritsemättä woidaksensa wiettää irstasta elämää palveluspiikojen kanssa, joiden hywäksi he

käyttiwät paraita juustoja katufiwinäkin, ettei lemmityn jalat kastuisi matkalla fennkoballe.

Steiermarfin ainoasta jäätikköwuoresta, jylhiin rotkoihin särtyneestä Thorsteiner'ista, käy se puhe, että sen kuffulalla ennen oli mitä uhkeimpia kufikkaimpia laitumia, joilla rikas fennthyttö afuskeli; hän piti kuitenkin niin kehnoa taloutta, että Zumala siitä wihastui ja pirstoi koko alpin julmalla ukkosen ilmalla, jotta se nyt on muuttunut lumeksi, jääksi ja paljaitfi kallioiksi. Wielä tänäpänä ofoittawat Steiermarfin afukkaat wentolaiselle „kivotun Umin“, joka erämaana lewiää muitten, runsaasti fiunattujen heinämaitten yläpuolella.

Wallis'issa, famassa kohdasfa, missä Turtmann-jäätikkö nyt wierittää jää-aaltojaan wihriäiseen laaksoon päin, oli kerran, kansatari-
nan mukaan, „Blümlisalppi“, ihanin ja hedelmällisin koko tienoosfa. Alppi-paimenella oli wanha, fokea isä luonansa, mutta hän kohteli tätä tylymmiin, kuin wierasta palvelijaa. Kerran idusi yöllä hirmuinen myrsky, mutta poika, joka odotteli Katri-kultansa tuloa, ei lähtenyt kodasta, waan lähetti iäkkään isänsä ajamaan kaukana syöwää karjaa kotiin. Nääkkäystä wälttääksensä, meni fokea ukkoparka ulos rajuiseen ilmaan ja efsyi yhä loitonmalle alpista, mutta kaitfi lehmät seurasi-
wat hänen jälesfä. Kun nyt pahanilkinen poika vastaanotti Katrinsa, kuului kauhea rätinä; jäätikkö oli joutunut liikkeelle; se syöksyi alas alpille ja hautasi sen ynnä paimenen, hänen hempukansa sekä sen pienen mustan koiranfin, jonka paimenet läheisellä Bentum-
alpilla wielä tänään luulewat näkewänsä famassa kuin outo ääni panee seuraawia fanoja kaitumaan awaralle: „Minun ja Katriseni täytyy aina ja ikuisesti jäädä Blümlisalppiin“.

Glarus'en kanttonasfa kerrotaan tämmöistä tarinaa Glärnisch'istä, jonka huippu on peitetty ikuisella lumella ja jäällä; se kuuluu näin:

Glärnisch'illä oli muinoisaikoina komea „alppi“; koko seutu röhmäisen Glärnisch'in ja Bächistock'in välillä oli yhtenä laitumena. Alppi oli siihen aikaan nuoren pojan omana; hän käytti sitä itse ja läksi joka kesä sinne ylös. Wanhan äitinsä ynnä mielitiettynsä oli hän jättänyt laaksoon, mutta famalla sanonut jälkimäiselle: „tule joskus kootaan minua katsomaan“; wanhaa äitiä hän ei pyhittänytään. Ihanana sunnuntaina katseli hän alas laakfolle ja huomasi naisen astuwan ylös-päin; hän luuli sen hempukafseen ja meni vastaan. Mutta lähemmäksi ehdittyänsä, tunnusteli hän tulokasta äidiksien. Eufko fanoi:

„Jumala siunatfoon sinua! Minun on ollut sängen waifea waapertaa nuorta ylös; minä olen ihan wäsyksissä, näliässä; anna järkeään jota-kin purtawaksi!“ — „Wai sen vielä antaisin“, puhkesi poika puhumaan. „Korjaa paikalla koipefi alas laaksoon!“ Wäkiwaltaisesti ajoi hän äitinsä luotaan. Kohta sen perästä tuli Katrifin; kun poika hoksafi hänen, asetti hän toisen juuston toisen rinnalle pittin tietä aina kotaan asti, ettei kullan kengät rymettyisi. Mutta tuskin oli wanha äiti ehtinyt laaksoon, ennenkuin jäätiköt irtautuivat, wieriwät alpin päällitse ja peittiwät lehmät sekä paimenen ja hänen kultansa syystä, että poika oli niin jumalattomasti kohdellut omaa äitiään. Kerran muodessa tulee hän esiin jäätikön alta ja huutaa kowasti: „Ah! minun ynnä Katrifultani sekä pikku „Pari“-koiiraseni täytyy aina ja ikuisesti maata jäätikön haudassa“.

Nämät ynnä samannuokaiset sadut owat sängen hywin perustetut sekä luonnon tieteellisille että siwenhellisille tosille. Useassa paikassa, missä wihriänsininen jäätikkö nyt on hangannut nurmikön pois ja lykännyt ijoja maa-wieremiä edeltänsä, oli ennen kukoistawia laitumia. Lumiwöörnyt ja alppipurot owat ijäkseen häwittäneet usean ruohoijan alpin. Mutta siihen owat alppimiehet itse kumminkin osaksi syynä; he owat hakanneet metsät niistäkin kohdista, missä ne owat warustuswallina lumiwöörhjä vastaan. He owat ahneudessaan niittäneet heinät niiltäkin alppiniityiltä, joiden pittät, liukkaasti nousse-
 wat heinät olisimat olleet pidättiminä sulawalle lumelle ja siten owat ensimmäiset esteet ja sulut poistettut lumiwöörhjen edeltä. Samalla kuin nuoririnteet owat muuttuneet paljaammiksi, on ilmanala myös tullut kowemmaksi, kylmemmäksi. Monessa paikassa, missä wäkimulta kerran on wierinyt wetten nukiin alla olewalta kalliolta, ei minikäänlainen metsä enää pääse juurtumaan ja alppi, jota ylellisesti on lamautettu niittämissällä, ei koskaan enää pääse entiseen kukoistukseensa warsinkin koska itse kaswitkin wähtittäin waihtelewat ja sammalia sekä kowia yrttejä nousee ruohon sijaan.

Kuta vanhemmiksi alpit joutuwat, sitä warowaisemmin ja leppeemmin täytyy niitä pidellä. Ken wanhalta, fokealta isältä waatii samat hywät työt ja awut, kuin nuorelta paimenpojalta, palmikoi yhtä juffelaa witsausta omalle ruumiilleen, kuin se, joka tuokion nautinnolta unhottaa, mistä hänen on fiittäminen wanhaa, rawitsewaa mannun euffoa.

IV.

Teollisuutta Tyrolissa.

Kolme Tyrolin laaksoa.

1. Grödnerin laakso.

Grödnerin afukkaat, joiden laakso heidän omalla murteella nimetään Charbeinaksi (Italian kielessä Gardenaksi), ovat sekä vanhasa että uudessa maanosassa tulleet mainioiksi puunpiirtämis-töistään. W. 1703 alkoi Johan de Metz Schuant'ista (lähellä St Ulrich'ia) eräästä mäntylajista (Pinus Cembra) leikata tauluin kehkyksiä, ensin ilman koristuksia, sitte varustettuina kaikellaisilla kaunistuksilla. Koska hänen teoksilla oli hyvä menekki markkinoilla, ylltytti se muitakin laakson asujaimia pyrittämään samallaisia töitä. Kehkyksiä ei enää yksinomaisesti valmistettu; koetettiinpa weistää kuvia pyhästä raamatussakin, niinkuin esim. ristiinnaulitun kuvia (crucifix'ia), Bethlehemin toimia ja pyhien ihmisten muotokuvia; kohta ryhdyttiin sitte kuvaamaan vuorivuohia, metsävuohia, sarwaita, alppikotia, lapsen lellilöitä ja kaikilla näillä puuweistoksilla oli mahdoton menekki. Winanger nimiset weljesset läksivät Benedig'iin, hankkivat siellä oppia ja lewittivät, takaisin tultuansa, saadut tietonsa kotilaaksoon. Ufsaa woittain ei sitte löytynyt yhtäkään mökkiä, mis'ei miesten ja nuorukaisten kädet olisi koettaneet muodostaa kuvia helposti weistettävästä mäntypuusta. Mitä ahkeruus talviaikana oli saanut tehneeksi, kannettiin sitte kesällä ympäri kaulaisia, wieraita maita. Grödnerin laakson afukkaat lähtiwät itse teoksineen Saksan, Itäwallan ja Italian markkinoille ja toivat kotiin helisewiä rahoja weistetyistä puupaloistaan, jotta warallisuus tuossa köyhässä laaksoissa näkyvästi eneni. Toimellisinimat rupešiwat kaupalliittoihin Europan isoimpien kaupunkien kanssa. Romaan, Neapeliin, Palermoon, Florenz'iin, Benedig'iin, Madridiin, Barcelonaan ja Lisfaboniin asetettiin warastoja, misä Grödnerin laakson puuweistoksia kaupittiin. Muutamat meniwät merien taakskin, Yhdyswaltoihin ja Mexikoon, myymään tawaroitaan. Ufsa Grödneriläinen, jonka koko wäjäinen omaisuus oli säilytetty parisä puukapineilla täytetyssä arkussa, palasi, muutaman vuoden kuluttua, kotiin warakkaana, kotona rikkaaksikin kiitetynä, miehenä, nai ja rakensi ylpeän kartanon.

Taiteellisesti jalostaaksensa tuota teollisuutta, sääsi keisari Franz w. 1821, että taidokas, selvä nuorukainen Gröbnerin laakosta hallituksen kustannuksella lähetettäisiin Wien'iin, saamaan täydellistä taiteiden oppia; hän tulisi sitte esimieheksi siinä taiteisopistossa, joka oli perustettava S:t Ulrich'iin. Jaakob Sottriffer valittiin siihen toimeen; hän läksi w. 1822 Wieniin, harjoitti siellä piirtämistä sekä mallitsemistä, kävi etewinten kumanweistäjain, warwarien, lakieraajain sekä maalarien työhuoneissa ja palasi w. 1824 kotilaaksoonsa, missä opisto kohta awattiin. Tätä keisarin hymäntahtoisesti tarjottua tilaisuutta oppimaan jotakin uutta ja parempaa vastaanotettiin, kumma kyllä, kymäntätoista, ilman wähintäkään mielihalua. Matkittiin, että taatto ja suurtaatto olivat osanneet muolla ilman koulua sekä hankkia rahaa; sentähden tahtoivat jälkeiset tehdä samaten. Mutta kohta sai pikkuisen laakson wäestö kokea, että jokainen lähde, kuhun ei tule suonina, wähitellen nuutuu; he pettyivät kahdesja suhtein toiveiltaan. Ensiksi alkoi waarallinen kilpailu, kun Schweiz'iläisetkin innoikkaasti ryhtyivät puunpiirräntään ja toiseksi ei mänthjä niin wäleen woinut kasvaa aikaan, kuin laaksolaiset niitä kaasivat; se oli kaikkein pahin pula. Puusta syntyi puute; mentiin yhä edemmäksi saamaan sopiwaa puuta, jota ostettiin ja suurella waiwalla kuletettiin kotiin läheisiltä alangoilta; nämät seikat korottivat tietysti puitten ja samalla myös puuteosten hintaa. Ryhwettiinhän kyllä ahkeraa, että uusi metsikkö tuota kallista puulajia kohoaisi, mutta silläikaa, kuin se kaswoi, edistywät ajansuhteet wielä joutuisemmin ja nykyaikoihin ei mitään Gröbneriläinen enää näy tawaroineen lähtewän omin päinsä kaupparetkille. Hän ei enää saamuttaisikaan samaa woittoa niistä, kuin ennen. Täsäkin teollisuuden haarasja täytyy yksityisten käsityön wastedes muuttua waapriffatoimeksi, s. t. s. warakas, kaupparetkoihin tottunut mies suorittaa kaikki maksut, hankkii weistäjille puu-aineet, määrää tawaroille hinnan ja lähettää ne kustantajana suurissa määrin muualle; yksinänjä tällä keinoin on wielä mahdollista pysyä pystyssä ja kestää lufemattomia kilpatehtaita.

2. Stubbay'n laakso.

Innsbrud'in lähellä, Innthal'in eteläpuolella on Stubbay'n laakso, jonka läwitse rajusti kuohuwa Ruetz-joki, Waldraster-joki ja muut samallaiset pienet waan ryöpeät alppi-kymet wirtailewat; siinä

wuoriseudussa on mitä erinomaisimpia ja komeimpia näky-aloja. Korkealle kohoavat kimmeltävät, uhkailevat ja toki ihanasti syvyyteen katselewat gletschermuoret, joiden keltaisille ja walkeille värinkajastuksille tummat harvumetsät, smaragdin vihriät niityt ja wiljawat pellot alhaisemmissä notkoissa owat sängen wiehättävänä wastakohtana. Mutta tuota jaloa ja tuimaa omituisuutta säilyttää jääwuoren rinnasta kumpuwa alppi-jokikin, sillä se kuohuilee vielä laakson pohjassakin rajuna, röyhkeänä eteenpäin, waikka sen ihmisten hyödyksi täytyy wääntää monta wesiwörää. Sen kuohuun sekaantuwat hamaripajojen ja myllyjen kalina, hälinä. Stubbay'n laakson rautateollisuudelle tärkeimmäsä kohdassa, Bulpmes'en kylässä, kuuluu melkein joka talosta ahkerain seppien kalkuttamista ja enemmän kuin 70 mestaria antaa työtä useammalle, kuin kolmelle sadalle kikällille.

Näissä vähäisissä yhteiskunnissa ja huoneryhmissä, jotka ulottuwat 8—9 tunnin matkan laaksoa hlöspäin, käytetään vuosittain teoksiin wähintäkin 2,500 centneriä rautaa, 1,200 centneriä terästä, 300 centneriä walsjattua peltiä ja yli 20 centneriä rauta- sekä messinkilankaa. Sen lisäksi tulee vielä kalliita aineita, ebenholzia, norsunluuta, kilpikonnan kuorta, perlemaa sekä hopeaa, joita käytetään hienoimpiin teoksiin. Kaikkia näitä raaka-aineita tuodaan enimmäen muilta mailta; itse rauta tuodaan suurimmafsi osaksi Steiermark'ista ja Kärnthén'istä; messinkiä sekä waskea antaa iso Achenrain niminen kaimos kyläfsi. Ainoastaan syfiä saadaan lähimmäisestä läheisyydestä, nimittäin Stubbay'n laakson omista metsistä. Luetaan noin 142,000 markkaa hlipäistä ulosmaksua ja 383,400 markan paikoilla hlipäistä tuloa.

Hjompia sekä vähäisempiä pannuja, kattiloita ynnä kaikellaisia keitto-astioita, jalustimia, weitsiä, sirppiä, wiikatteita, vieläpä hienoimpiakin taidetaluja sekä takeita wiedään Stawaltoihin, Schwaben'iin, Bayer'iin, Schweiz'iin, Italiaan ja Triestin kautta Levant'iinkin.

Entisaikoina waelsiwat Stubbay'n laakson asukkaat itse talosta taloon tawaroitansa myymäsä ja koska he oliwat wäkemiä miehiä, woimat he ottaa melkeitä säljä olalleen. Kansatarinan mukaan oli erinomattain 3 wäljestä, Thomas, Martin ja Georg Tanager, laakson perimmäisestä kylästä, Neustift'istä, mainiot ruumiin woimistaan. Tutellaan, että Georg kerran tuli Schaffhausen'in tullihuoneesen, seläsä kantaen 8 centneriä rautakaluja, joita hän oli tullettanut hamasta

kotiseudusta saakka. Semmoisten urotöitten tähden sai hän sitte oikeuden tullittomaan tavarain siivään-tuontiin. Se tapahtui 17 vuosisadan kesiwaihkeilla. Saman sataluvun lopulla, kun enemmän kysyttiin noita kapineita, tulivat ajokalat jo tawallisemmiksi ja koska Stubbay'n laakson asujaimet kuleksivat ympäri amaraa maailmaa, kuultiin heidän sitte, kun he wanhoilla päiwillään ijäksi pysähtywät armaasen kotiseutuun, puhuman ranskaa, Italian ja Ylä-saksan kieltä; tarok-peli tuli siellä myöskin tawalliseksi. Kestääkseenä lukuisia, mahtawia kilpailijoita yhthiwät warakkaammat kauppa-yhtiöiksi, jotka lähettiwät matkustawia asiamiehiä toimittamaan tarpeellisia hankkeita. Tämän vuosisadan alusta alkaen on sekin keino lakannut ja nyt toimitetaan kaikki helpomilla tawoin — kirjewaihdoilla. Kauppaseurat ovat tähdellisiksi muodostuneet; niihin kuuluu puheenjohtaja, täysi- ja puoli-mestaria, kirjälisiä ja oppipoikia. Warastoja on heillä (paitsi Innsbruck'issa ja itse kotilaaksoissa) Wien'issä, Gratz'issa, Linz'issä, Brünn'issä, Olmütz'issä; Offenbach'issa, Basel'issa; München'issa, Ulm'issa, Augsburg'issa, Durlach'issa ja Lausanne'ssa. Uusimpiakin keksintöjä koneen rakentamisessa on käydetty taitawasti ja ahkeraa; Stubbay'n laaksoissa tehdään hienoa ja koreaa työtä; teosten kestäwyys on sittekin kiitettävä.

3. Tesinon laakso.

Luonnonkauneudella runsaasti siunattu Val Sugana pitfitthy 12 tunnin matkan Trient'istä Italian pohjoisrajalle asti. Tesinon laakso on haarana tuosta päälaksosta; se ulottuu Italialais-Tyrolin Blocksberg'iin, Cima d'Asta'an päin, jonka tarinat ja sadut ovat koristaneet loistawalla maineella.

Tämä jättiläistapainen graniittiwuori (8,842 jalkaa korkea) suopimitä ihanimman näön pohjoisille sekä eteläisille alpeille päin aina Adrian merelle saakka; metsät, pellot ja alppikodatwuoren juurella ovat yhtä wiehättävät; mutta laakson ihmisrukat eiwät woi elättää itseään niillä ihannuksilla. Karjanhoito alpeilla on lopen wäähäpätöinen, että se woiisi wakuuttaa heille hywää toimeentuloa; sentähden ovat he jo aikojasitte hankkineet itselleen muita ramintokeinoja. Seitsemännellätoista vuosisadalla alkoi eräs Tesinon laakson asukas, nimeltä Gallo, harjoittaa kulkukauppaa piillä, tulikiwellä ja semmoisilla tawaroilla ylimalkaan, joilla oli sangen wähäinen arwo, waan jotka oliwät

aivan rasfaat kantaan jutustaa. Muutamain vuosikymmenien kuluessa noudattivat useat hänen esimerkkiä ja koska he elää kühnustelivat komin säästäväisesti, hiljakseen, osasivat he vähäpätöisistä ja halvoista taluistakin saada jonkinmoista voittoa. Remondini, joka piti taiteiskauppaa Bassanon kaupungissa, luuli voivansa käyttää tätä köyhän kansan toimellisuutta maalauskuvien myymiseen. Hän antoi heille ensin aivan kutiloiden maalattuja pyhien kuvia ynnä muutamia keisarien sekä kuninkaitten rintakuvia ja koska näillä oli hyvä menetti, ei ainoastaan Tyrolin, vaan myös Schweiz'in ja läheisen Saksan maakansassa, kasvoi kauppa äkisti suureksi. Remondinit asettivat laakson pääpaikkaan, Pieve'en, ison varaston ja kulkukauppiat saivat myytäväksi, paitsi maalauksia, myöskin waskipiirroksia, maakarttoja, silkkikuvia, väriaineita, wiulun kieliä ja kirjojakin. Noin vuoden 1750 paikoilla waelisivat Tyrolilaiset jo ympäri koko Eurooppaa ja toimittivat itselleen kauppavarastoja Italiassa, Saksassa, Ranskassa sekä Englannissa. Philadelphiaankin koettivat he asettaa myymispaiikkaa tawaroilleen, mutta amerikalaiset eivät ollenkaan mieltyneet heidän kuviin. Wuosina 1780—1790 oli tämä kauppa paraimmalla kukoistuksellaan, mutta Ranskan wallankumous antoi sille kovan loukkauksen. Wähemmät kauppiat, joilla ei ollut isompia varastoja, vaan jotka tahtoivat wanhan tapansa mukaan kulkea talosta taloon, eivät enää siitä hyötyneet ja Remondinien onnenloisto synkeni myöskin. Useimmat Tesinon laakson asujaimet kääntyivät siis jälleen entisiin asareisiin, karjanhoitoon ja alppien ruokkimiseen, jotka he sillä wälin olivat hylänneet yksinomaisesti naisille. Meljällä kauppuhuoneella on kuitenkin vielä isompia waskipiirrosten varastoja useissa Euroopan kaupungeissa ja kaksi kauppaherraa on asettunut ajumaan Pieve'en, jossa he hymäntahtoijella kohteliaisuudella antawat muukalaisten tarkemmin katsella waskipiirros-keräyksiään. Koko joukko Tesinon laakson asukkaista waeltaa tietysti vielä kuvia myyden. Kohta kun wiljat ja heinät myöhään syksyllä owat korjatut katojen alle, lähtewät miehet, nuorukaiset ja woimakkaimmat pojat laaksosta, vaan enimmät ilman kaikkia tawaroita. Useat ostawat nykyisin kuvia wasta Wien'issä tai Benedig'issä, Augsburg'issa tai Florenz'issa, Pariisissa tai Londonissa, menewät sitte wuotiksille markkinoille tai waeltawat huoneesta huoneeseen ja hakewat tarkalla silmällä kaikkia wanhoja waskipiirroksia, jotka owat myytäwinä helppoon hintaan. Näitä he ostelewat ja myy-

wät fitte taas Englannissa, missä yleiseen harrastetaan vanhain maalaus-
lausten keräämistä. Kehnoissa nutuisa, huonolla säällä ja halvalla
ruualla tallustawat he wäsymättöminä toisesta paikasta toiseen ja seu-
raamana fewäänä palaawat nämät rehelliget, iloiset henget kotiin, woitto
tasuissa.

V.

Teollisuus Schweiz'issä.

1. Musliinin kutominen ja korko-ompelus Appenzell'issa ja St Gallen'issa.

Kenen sydän ei syki entistä iloisemmin, hartaammin, kun hän
astuskelee ulkonewan Säntiswuoren wihriöillä, päivänpaisteisilla rin-
teillä (Appenzellin Außer-Rhoden'ista muka lähtein) katsellen miten
huoneryhmät waihtelemaisesti, moninaisesti owat hajallansa ympäri
wuoria ja laaksoja, kaikkialla niin sieminä ja puhtaina, lastukatoilla
sekä usealla waloisalla ikkunalla koristettuina, sisältä niin läikkywiksi
pestyinä ja mukawasti laitettuina, että mieli tekee paikalla hylkäämään
matkasaawan ja asettumaan noitten iloisten, wikkeliä ihmisten par-
ween, joitten wilpittömiin sydämiin woi luoda silmänsä yhtä helposti,
kuin heidän amonaisiin huoneisiin. Joka kohdassa on raikasta, juokse-
waa wettä, pikkuisia wiehättäviä puutarhoja hedelmäpuine sekä ruohoi-
sia niitthjä, joitten välissä tuolla täällä kohoo wähäisiä metsikköjä —
luulisi helposti, että siinä on pelkkiä kesähowiloita ja että asukkaat
ainoastansa humituksen wuoksi owat muuttaneet noille kummuille. Ja
kuitenkin ollaan nyt oikeassa teollisuuden maassa, mitä tiheimmin asu-
tussa seudussa, missä yli 10,000 henkeä asuu jokaisella neliöpeninkul-
malla ja missä monta tuhatta kankuria elää kellarisuojissa, joitten
ikkunat owat maanpinnan tasalla. Mutta he owat hauskamieliset,
nuot musliininkutojat, sillä he hengittawät toki useammin, kuin tasan-
fomaitten kansat, wuorten raitista, puhdasta ilmaa. He eiwät ole
ahdatut mihinkään tehdaskasarmiin, waan kaikki työskentelewät perhe-
kunnittain. Jos joku seikka woi poistaa mielestämme teollis-elämän
synkkiä kohtia, niin on se tuo onni, jonka se tuottaa wuorten asujille,
sillä ilman tätä elinkeinoa ei heillä olisi muu käsissä, kuin muille

maille muuttaminen. Noilla Appenzeller-wuorilla ja laaksoissa ei niityissä eikä puissa ole riittäviä elatuslähteitä, waikka ne kyllä jotenkin huojentawat asujainten taloushuolta; utteruudessaan owat Appenzellin asukkaat löytäneet sen taikasauwan, joka kaukaisimmilta periltä tuottaa heille rahaa ja omaisuutta. Yksinkertaisissa appenzellerhuoneissa, jotka ennen oliwat sennkotien kaltaisia, on nyhänsä alhaisin kerta, joka puoleksi on maan pinnan alla ja sisältää kutoma- sekä juoma-kellarin; toinen kerta, joka sisältää arkisuojan, kylvin sekä peräsuojan (siwufammari, joka on määrätty naitujen makuusuojaaksi, waan jota ei aina siihen käytetä) sekä kolmas kerta, jossa on pääsuoja sekä oikea makuufammari eli luhti. Ken on nähnyt niitten walkeita, puhtaitsi pestyjä laattioita, punseiniä, penkkiä, siistiä hölkkipaineita ja oivallisen järjestyksen sekä puhtauden semmoisessa työmiehen kartanossa, ei koskaan unhota sitä mieluisaa näköä. Warakkaammat owat niitten kimirappuisien ylitse, jotka wiewät ylös huoneen owelle, rakentaneet kivistin ja pikkuinen torni yhdesä rakennuksen kolkassa antaa usein huoneelle wäihäisen aatelistinnan mukaisuutta. Useat patronat ja tehtaitten isännät (useat owat aloittaneet sängen wähillä waroilla) asuwat todellisissa palatseissa. Se muukalainen, joka käypi Suiden'in wuorihylää katso-massa, luulee näkewänsä huwiloita ja maahomia lähellä suurta rahakasta kaupunkia, johon hän kohta olisi saapuma; mutta juuri nämät kartanot owat itse kaupunki ja samannumaiset owat muut tehokkaat kylät ja pienet yhteiskunnat koko Appenzell'issä.

Wähäisessä Außer-Rhoden'in kanttonassa, jonka ala -ei ole 5 neliöpeninkulmaakaan, luettiin w. 1850 607 tehtaan isäntää, 9,984 kankuria, 2,972 käämijää sekä 2,161 ompelijaa ja koneenkäyttäjää. On tehtaanisäntiä, jotka kotiseuduilla antawat työtä monelle sadalle kankurille ja kanttonan rajojen ulkopuolella yli 5,000 kirjoiutusompelijalle. Metsikköin solewat immet, jotka kauniissa Bregenzer-laaksoissa uutterasti, siwästi työskentelewät tikkailuskehyyksien ääressä ja ihanat naiset Appenzell-inner-Rhoden'issa, jotka Säntiswuoren juurella yhtä ahkerasti, mutta hauskenpina, leikkisempinä istuwat, kehyyket polwillaan, ja sointuwalla laululla myötäilewät wiffelää neulaa, kun se täyttää kangasta kufilla — kaikki owat he Außer-Rhoden'in toimellisten ja wireäin tehtaanisäntäin palveluksessa. Mina Würtemberg'iin ja Baden'iin asti suowat Appenzellilaiset ja S:t Gallenilaiset kylien köyhille asukkaille osaa tässä teollisuudessa, jonka tuotteita kuletetaan kauas

„merien taaksi“, niinkuin ompelijat naiset vähän ylpeillen kertovat muukalaiselle, kun hän tiedustelee menekistä. — Alku oli täällä, niinkuin kaikkialla, vähäpätöinen. Ensin oli se aivanantutominen, jota S:t Gallen'issa autettiin ja harrastettiin, mutta sitte täytyi sen väistyä puumulteollisuuden edestä. Musliinintutomisessa askaroitsee nykyään yksin Auser-Rhoden'issa noin 11,000 henkeä. Sienointa valkeaa puumulilankaa tikataan, niinkuin silkkiä ikään, esiriippuihin, kaulahuiveihin, myskyihin ja huntuihin, mutta värjäystä puumulista tehdään esiliinoja, turbania, tapettia, messupaitoja, maniskoja, sänkypeitteitä, kastewaatteita, ijoja kaulawaatteita j. n. e.

Samoin kuin Neuenburger=laaksot, Vogle ja Lachaurdefonds, ovat kohonnet Genf'in rinnalle wireässä taskukellojen tekemisessä, waan Genf sittekin pöyhy kauneuden tunnon ja hienoitten korutawarain emäkaupunaina, niin on Appenzellin S:t Gallen'in avulla kohonnut; S:t Gallen'issa löytyy rikkaita huoneita, jotka toimittawat kauppaa suurissa määrin, etenkin pitävät huolta ulos=wiennistä ja panewat Appenzellilaisten utteria käsiä liikkeelle. S:t Gallen'issa on warakkaita puoteja, joissa voi ihmetellä mitä koreimpia niistinliinoja *), hienoimpia, walkeimpia tikkailuksia, loistawimpia, harjoon tikattuja, värjätyllä silkillä ja korfo=ompeluksilla koristetuista esiriippuja, löyhhyviä huntuja ja pitsiwerhoja. Pietarin sekä Pariisin palatsit saawat täältä koristeita komeimpiin suojiinsa, niinkuin ne naisetkin, jotka noissa suojissa keksitelewat loistawissa puvuissa. Mutta niitä painettuja kankaita, joita mahometinuskolainen käärii turbanikseen ja niitä kulta= sekä hopeawiiuruilla koristettuja esiriippuja, jotka owat määrättyt hohtamaan Itämaitten waltasaleissa, on siellä myös nähtävänä eriskummallisesti huoliteltujen hameitten rinnalla, joissa mulatti=naiset ja nekeri=hempukat tepastelewat. S:t Gallen'in kauppapuoti on siis yhtä rattosa ja erinomainen katsella kuin Appenzellin huoneet sekä niitten ahkerat asukkaat.

2. Zürich'in ja Basel'in silkiteollisuus.

Ken Wallenstadt'ista kulkee aukean, ihastuttawan järwen ylitse Weefen'iin ja filmäilee niitä uhkeita kallioita, jotka kaikilta kulmita ahdistawat Wallenstadterjärweä, huomaa sen arwattawaksi asiaksi, ettei hän alusja näe rannoilla yhtäkään huonetta, vielä vähemmän kylää.

*) On semmoisia niistinliinoja, jotka maksawat 150 marffaa kappale.

Mutta tuskin ovat vuoret jossakusja kohdasja suoneet vähäistä lakeam-
 paa alaa, niin pilkistää siitä jo vähäisiä asuntoja saksanpähkinäpen-
 saitten väliltä; iso tehtaan rakennus kohtaa myöskin äkisti (eteläisellä
 rannalla, liellä Murg'ia) matkustajan ihmetteleviä silmäyksiä; se on
 puumulikehruu-huone ja Glarus'en kanttonasja on semmoisia useam-
 pia, sängen suuriafin, joihin on liitetty wärjäyslaitoksia, misjä turkin-
 punalla painetaan. Zürich'in kanttonasja ovat puumulikehräykset,
 kutotehtaat ja wärjäystoimet yhtä tärkeät ja Uster'issa on yhsinänjä
 tuolla kuuluisalla kehräyskuninkaalla eewesti Kunz'illa, 11 kehräystek-
 desta 140,000 kieruttimilla. Mutta Züricherjärwen tienoilla ovat
 silkkikutomiset kaswaneet omituiselksi waapriffa-teollisuudeksi.

Wallen'in järweltä mennään Linth'in kanavaa myöten Züricher-
 järwelle, joka yläpäässä, niinkauan kuin Glarus'en ja Schwyz'in alpit
 wielä ovat näkywisjä, osoittaa tähdellistä alppiluonnetta. Mutta kuta
 lähemmäksi Zürich'ia tullaan, sitä rattosammalta näyttää järwi, koska
 isoja, kauniita kylä lewiää pitkin rantoja ja höyrylaimoja tuon tuos-
 takin ppsähthy vastaanottamaan tahj maalle laskemaan matkustawai-
 sia. Wuosi wuodelta kaswaa asuntojen ja tehdaslaitosten luku wiini-
 köynnöksillä koristetuilla rannoilla; ne pitkittywät pitkäksi hakuli-raitiksi,
 kunnes yhdistywät yhdeksi pääkaupungin, Zürich'in, kansja. Raitti nä-
 mät kylät walkeine kivihuoneineen ja wihriöine ikkunanluuffuineen näht-
 täwät kaupungin mukaisilta ja warmoilta, mutta saawat myöskin haus-
 kan näön niiltä päiwänpaisteisilta, kaltawilta wiiniahteilta sekä niiltä
 kukka- ja hedelmäpuu-tarhoilta, jotka niitä ympäröitsewät. Wuot puu-
 tarhat sekä mäet houkuttawat kewät- ja kesä-aikoina ihmisiä ulos Ju-
 malan awaran ilmanfannen alle, jotta he woivat wirkistyä, kauan
 istuttuansa käämirufin ja kangaspuitten ääressjä; sillä melkein joka kar-
 tanosja wyyriwät Jacquardin *) rattaat kumman ketterästi edes takai-
 sin liikkuwine aluffineen; se työ on pitkän talwen kestäessä Zürichin
 asufasten alituijena, htyötyisänä toimenä. Kesälläkin, kun ei wälttä-
 mättömiä askareita piisaa pelloilla eikä puutarhoisja, kiiruhtawat he
 kangas-puihinsa, käyttääksensä jofarsta päiwän hetkeä. Semmoinen

*) Kirjan-niwaja Jacquard kessi ne näppärät kangaspuut, joilla kaikel-
 laisia silkkikankaita woi kutoa paljoa ketterämmin kuin ennen. Ranskan halli-
 tus soi hänelle (w. 1806) suuren palkinnon, jonka hänen kotikaupunkinsa Lyon
 sitte suoritti.

teollisuuden ja maaruikin yhdistys tietyksi ei ole mahdollinen kaikissa paikoissa, mutta missä sitä waan on olemassa, osoittaa se aina hyviä vaikutuksia ihmisten ruumiilliseen sekä sielulliseen menestymiseen.

Tuskin huolii mainitakaan, että suuria tehdasrakennuksia useassa kohdassa on waikuttamassa, jotka yksinomaisesti ja kaikin voimin työskentelewät silkiteollisuutta. Kauniimpaa työtä warten tarwitaan juuri useampain kangaspuitten yhdesä waikuttamista sekä suurempaa tilaa, kuin yksityisissä huoneissa on tarjona.

Wuonna 1835 oli jo Zürich'in kanttonassa 10,000 kangas-konetta, joilla valmistettiin tawaroita 15,620,000 markkaan. Sen ajan perästä on silkiteollisuus yhäti waurastunut. Wuoden 1855 lopulla luettiin 13 kauppuhuonetta, jotka toimivat raa'assa silkissä, 102 tehdasta, jotka työskentelewät uloswientii warten, 8 silkinkertauslaitosta, 10 silkinwärijäyspaikkaa, 6 silkinpainoa. Kangaspuitten luku nousi 25,291 ja jo wasta mainittuna vuonna nousi Schweiz'in silkkituotteiden uloswienti (Baselin silkkinauhhat yhteen lukein) 14,375 centneeriin. Tessinin kanttona lähettää kaiken raa'an silkin, jonka se tuottaa, Zürich'iin, mutta sen warat owat lopen wähäiset, niin että tarpeita suurissa määrin täytyy tuoda Lombardiasta lisäksi. Häätätilassa (kun tauteja on tarttunut silkkituotajiin) tuodaan Kiinan ja Intian raakaa silkkiä Englannista.

Niillä waatteilla, jotka valmistetaan, on sangan eriäwiä nimiä ja moninaisia muotoja muodin waihtelewain waatimusten mukaan, niin että juoksewalla wuodella tuskin tehdään mitään semmoista waateainetta, kuin edellisellä vuosikaudella. Paksuja ja ohueita, fileitä, wipewöitsewiä ja wiirukkaita, somien mallien mukaan painetuita waatteita sekä täysi- että puoli-silkistä on nähtämänä; niitä on kaikellaista muotoa ja eri hywyhttä. Bernin viimeisessä teollisuus-näyttelyssä oli silkitehtaan isäntä Staub (Gorgen'ista), joka tehtaasensa on yhdistänyt koulun silkkituotajiin warten, asettanut waatteita näytettäväksi samassa järjestyksessä, kuin kaswarat, ebistywät oppilaat oliwat niitä tehneet.

Zürich'in silkkiwaatteiden hinnat owat huokeammat, kuin ranskalai-
laisten. Hywyhtensä puolelta woivat ne kyllä wetää wertoja Lyon'in teosten kanssa. Baselin silkkinauhhat owat jo aifoja fitte wieneet woi-
ton ranskalaisilta. Utteruus ja onnelliset edulliset waltiolliset olot owat myöskin waikuttaneet tuon pyrintömäärän saawuttamiseen. Jo

13 vuosifaballa kulkivat Zürich'in kauppiaat Lombardiaan tuomaen raakaa silkkiä, josta he valmistivat vaatteita, nauhoja sekä huntuja. Rahdella seuraamalla vuosifaballa tekivät kuitenkin ne lukemattomat taistelut, joihin Schweiz takertui, suurta haittaa silkkitöellisyydelle, kunnes Locarnosta karjoitetut protestantilliset Lombardialaiset, joita ystävällisesti vastaan otettiin, kuudennentoista vuosifabdan keskivaiheilla saattoivat uutta virkeyttä tähän ammattiin. Heiltä oppivat Zürichiläiset silkin värjäystä, silkin punomista myllyillä ja sametin sekä silkkiharson (frèpin) valmistamista. Saksalaiset olivat näitten tavarain tärkeimpinä ostajina, mutta kun Saksan iso valtakunta 30-vuotisen sodan kautta joutui ryöstön ja hävityksen alaiseksi, kääntyivät Zürich'in tehtaaniisännät Ranskaan. Waan ministeri Colbert sääsi silkkitavaroille niin korkean tullin, että sekin kauppatie suljettiin Schweiziläisiltä; kuitenkin saivat he runsaan korvauksen niitten wäfwaltaisten wainousten kautta, joita ylenwaltainen Ludwig toimitti „hugenotteja“ vastaan; useat näistä pakenivat Schweiz'iin. Nämät ahkerat ja taitawat pakolaiset tulivat kuin kaihottut opettajat itään Zürichiläisten luoksi; he tunsivat kaikki uusimmat keksinnöt ja parannukset, joita siihen asti oli tehty silkin valmistamisessa ja Züricherjärwen rannoilla saattoivat he myöskin parempia menestystapoja käytettäväiksi.

Baselin on myöskin kiittäminen muukalaisia, varsinkin Mailandilaisia, karttuneesta teollisuudesta, joka jo kuudennentoista vuosifabdan alulla oli täydessä kukoistuksessa.

Silkkitöellisyys kuului ensin nyörinpunojain toimiin; he käyttivät kauan (vuoteen 1610 saakka) tallattawia kangaspuita ja sukuloita sametin sekä nauhojen valmistamiseen. Kun koneellisemmat kangaspuit keksittiin, hankki nyörintekijäin ammattikunta hallitukselta kiellon niitä vastaan. Seuraus tästä oli, että tavarat tehtiin huokeampaan hintaan ulkomailla ja että uloswienti vähentyi. Se waijutti, että useat ammattikuntaan kuulumattomat porwarit ryhtyivät samallaisiin toimiin. He tuottivat „kone-tuoleja“ (niinkutsutuita „nauhamylyjä“) ja valmistelivat tahdistä (taftista) nauhoja. Vielä kerran nousi nyörinpunojain ammattikunta miehissä semmoisia uudis-puuhia vastaan; vielä kerran kiellettiin nauhamyllyjä, mutta kohta huomasi hallitus itse, että waltio semmoisten asetusten kautta oli menettämässänsä koko tämän teollisuuden; kiello peräytettiin sentähden ja silkkitöellisyys julistettiin wapaaksi. Nyt ilmestyi lukuisia nauhantehtaita ja Basel oli

kohta etewin paikka tälle valmistukselle. Siinä kanttonassa oli w. 1754 1,238 nauhatuolia; 30 vuotta myöhemmin 2,268; w. 1835 litiipitäen 4,000; ne valmistiwat nauhoja, jotka wiettiin maasta, noin 10,650,000 markkaan. Siellä tehdään mitä eriaiwaisimpia lajeja, sekä yksinfertaisia, kapeita ja fileitä nauhoja että jalan lewyisiä, wipe-woitettyjä korunauhoja, jotka loistawat kimeillä wäreillä sekä kauriilla wiiruilla ja owat läpitiikatut hopea- sekä kulta-rihmoilla; wanhat konetuolit owat Jacquard'in kautta joutuneet niin tähdellisiksi, että niitä jo on warustettu 6 sukkulalla, jotka juoksewat toinen toisensa päällitse sillä tavoin, että alimainen woi kiittää ylimäisen sijaan; sillä keinoin woi taidokkaasti kiittää waihtelemat wärit toisiinsa.

Baselin wäähäisessä kanttonassa on nykyisin 37 nauhatehdasta, joista yksi ainoa woi panna 600 tuolia liikkeelle. Se seikka on teollisuudelle sangen suureksi hyödyksi, että se melkein yksinomaisesti on rikkaitten rahamiesten käsissä.

3. Kellojen valmistaminen Gen'issä ja Neuenburg'issa.

Jos ajatuksemme perähdymme pari vuosisataa taaksepäin siihen aikaan asti, kun taskukelloilla ei ollut kieru-wieteriä, liipottimia eikä koteloisia ja witjojen sijassa käytettiin suoli-kieliä; kun „Nürnbergermunia“ pidettiin aiwan siemänä uurina ja kaksi tai kolme puettia enenssi wäähäisen koneen painoa; ja jos sitä wastoin nyt katselemme uusmuotisia uuriamme, joissa koteloinen huolellisesti laitettuin teliöin kautta on joutunut tarpeettomaksi, joissa tärkeimmät tapin-reiät owat uurretut rubiiniin ja joiden konstikkaimpien laitosten kautta se on tullut mahdolliseksi tehdä uurit niin ohueiksi, pieniksi, että mahtuwat formuksen sisään ja niitä woi walaa rannerenkaasen kiinni — jos näitä kaikkia muistelemme, niin hämmästyimme arwattawasti ihmishengen alituista tointa ja äärettömiä wittoja. Ken käwi Bernin viimeisessä teollisuus-näyttelyssä (1857), sai siinä nähdä hopeisia sylinterikelloja neljällä kiveillä, 31 markkaan myytäwinä, waan myös koreimpia kultaista Ihöpä-uuria 234 markkaan. 1065 markalla woiittiin saada uuri, johon oli juotettu tuikkimia hohtokiviä ja joka waan oli 8 kynttä halki-mitaten. Kronometri (tarhin ajan määrääjä teeteellisissä tutkinnoissa) oli saatavana 149 markalla; mahdottoman pieniä ja kauriita kelloja, joita oli juotettu nastoihin ja rannerenkaisiin, ostettiin noin 3,000 markalla. Waan tuntija olisi myös ihme-

tellyt niitä oivallisia, sängen hienoja kapineita ja koneita, joilla näitä kelloja oli saatu toimeen; hän olisi myös tunnustellut niitä ranskalais-Schweitziläisten utteruuden, näppäryyden ja taitavuuden todistuskappaleiksi. Sillä uuria ja kellokoneita valmistetaan etenkin Genf'in ja Neuenburg'in vähäisissä kanttonissa.

Schweitzin Pariisina on Genf, joka, niinkuin esikuvansa, osoittaa kauneuden tuntoa, wienoutta ja wikkelyhtyä, waan woittaa sitä kestävässä ahkeruudessa sekä lujuuksessa. Ei ainoastaan kellot, waan myöskin kulta- ja hopea-tawarat sekä monet muut hienot korukalut, jotka löytyvät Pariisissa komeissa kauppapuodeissa, ovat suureksi osaksi Genf'istä. Ensin osoittivat Genfiläiset teollista taitavuuttansa kauppa-toimissa, nahka- ja silkki-tawarain valmistamisessa ynnä pitse- sekä weitsifepän-teoksissa, mutta paitse sitä laitettiin jommoinenkin joukko pöytä- ja seinä-kelloja. Silloin tapahtui, että Charles Cusin Burgundista (w. 1587) asettui Genfiin asumaan ja tämä mies oli mitä taitavimpia kellontekijöitä; hän aloi sowitzaa vähäiset koneet yhteen taskukelloiksi. Hänen kelloista maksettiin niitten wertainen kustapaino. Pitkän ajan pysyi se konsti yksinomaisesti hänen oppilaitten ja työmiestensä huostassa ilman kenenkään kilpailusta; se seikka oli Genf'ille tärkeä rikkauden lähde. Ei kukaan olisi luullut, että vähäisessä naapurimaakunnassa (Neuenburg'issa eli Neuchâtel'issa), jylhissä, harvalta asutuisissa Suran laaksoissa, missä köyhä väestö toin tuskin hankki itselleen elatusta laihasta maan-alasta, että siellä ilmestyisi mahtawa kilpaweli Genf'in mestarille.

Kun ensimmäinen tornikello w. 1630 wiettiin Vole'en, koettivat useammat käsityöläiset järkeään kyhätä puusta lyömäkellon ja liiatenkin kiitettiin erästä Richard-nimistä miestä, joka parhaiten onnistui siinä toimeessa; häntä pidettiin sentähden nerokkaana miehenä. W. 1690 palasi eräs Voleen porwari kotiin pitkältä reifulta; hän toi mukinsa taskukellon — ensimmäisen ku joutui köyhien wuorilaisten nähtäväksi. Ei kukaan toki tohtinut muokilla semmoista taideteosta, ennenkuin tuo kello oli rakennettawana; Richard mestari tarjoutui koettamaan parantaa sitä. Surimmilla huolin eroitti hän eri-osat toisistaan ja tutkifusta sekä periaatetta. Pitkänaiuisen tarkastuksen perästä ryhtyi hän työhön, joka tietysti kului sängen hitaasti, koska hänen ensin täytyi itse keksiä ja valmistaa kaikki tarpeelliset kapineet. Wihdoin onnistui hänen hantkeensa ja silloin tahtoivat muutkin hyrittää samaa. Wilkas

kilpailu alkoi, joka toki kehnosti palkitsi tuhlattua waiwaa ja työtä, kunnes älyttiin hankkia Genf'istä telpaamaa mitallia ja sopivia kapi-
neita. Neuenburgilaiset edistywät kohta niin jalosti taiteessaan, että
heidän kapineet tulivat paremmiksi, kuin Genfiläisten ja tärkeimmät
uudet kapineet kellontekemistä warten tuodaan nykyaikoina La Chaux
de Fonds'ista ynnä sen läheisiltä ympäristöiltä. La Chaux de Fonds'ista
on Vogle'en puolentoista tunnin matka. Tämä hlewä laakso, jossa
ennen ei ollut muuta, kuin köyhiä höffeliä ja tummanwihriöitä hawu-
metsiä, on nyt täynnänsä somia, mukawia, osaksi pulskeitakin huoneita
ja asukkaat owat sangen uutteraa toimellista kansaa, jossa ei ole puut-
teen miwahdustakaan nähtämänä. La Chaux de Fonds'issa on paljon
lukuisampi wäestö ja paljoa wireämpi liike, kuin Neuenburg'in kantto-
nan aristokratillisessa pääkaupungissa, sillä siinä on 1,200 asukasta
ja entis-aikoina aiwan vähäpätöisesä Vogle'ssa, jonka nimi warmaan
ei olisi tullut tunnetuksi muualla, kuin liitimäisissä ympäristöissä, on
nyt 6,800 asujainta. Enemmän kuin 120,000 kelloa, yhteensä noin
12,780,000 markan arwoisina, lähetetään wuosittain ympäri koko
Europpaa. Genf ja Neuenburg owat w. 1856 yhteensä lähettäneet
ulos noin 1,913 centneriä kelloja; Wenäjälle meni walmiita kelloja
1,917,000 markasta, kellojen eri-osia 63,900 markasta ja pelikelloja
31,950 markasta.

Englantilaiset owat warsinkin ahkeroinneet laiwakronometerien,
tähtitieteellisten kellojen ja warsinkin wahwain, sirtokunnille määrätty-
jen taskukellojen walmistamista; ne owat kaikki korkeassa hinnassa;
Schweiziläiset owat sitä wastoin aiwan yksinänsä uuriteollisuuden har-
joittajina; pelättämiä kilpailijoita puuttuu. Mutta itse Schweizissä
on työ niin paljon kuin mahdollista jaettu; siitä saapi tämä teollisuus-
den haara tärkeän wakawuuden ja hinnat alentuwat niin huokeiksi kuin
suinkin woi toimottaa. Warakkaat tehtaitten isännät jakawat työt awa-
ralla ympäri laaksoa asuwain työmiestensä kesken. Yksi walmistaa
rataan a eikä mitään muuta, kuin sen vähäisen rataan; toinen yksin-
omaisesti rataan b; kolmannella on waan toimenä tehdä pikkurainen
nasta ja hän pääsee aikaa woittain pitkällisen harjoituksen kautta oiwalli-
simman mahdollisen tarffuuden perille; yleisesti huomataan ja myönne-
tään, että sellainen työn jako on edullisin; tuommoinen työmies kohoaa
sitte usein oman tehtaan isännäksi ja jakaa taas wuorostaan töitä
muille.

Genfin ja Neuenburgin kelloteollisuus on jo lewittänyt etuwar-
tijoitaan fangen kauas, aina Lausanne'en, Murten'iin ja Biel'iin
faakka; nämät paikkafunnat owat fitte joutuneet uusien piirikuntain
festuudeksi, koska palkat La Chaux de Fonds'issa ja Loclesja owat
hywin ifot. Tuo autio wuoriseutu on sen teollisuuden kautta tullut
tomin tärkeäksi.

VI.

Appenzeller-sutkauksia.

Niinkuin Sääntiswuori, Bodenjäärwen kuningas, ylpeästi katselee
alaspäin awaralle webenpinnalle, niin silmäilewät myös Appenzellin
afukkaat ylewämmältä asemaltaan mielihyvällä „alamaata“, joffi he
kutsuwat Bodenjäärwen tienoilla olewia peltoja ja fuorämeitä. Mu-
noisaijoina on Appenzellilainen usein kyllä, niinkuin murtawa lumi-
whöry, fhöshyt alas tuohon alamaahan taistelemaan Sit Gallenin
abbotin kansja liittoutuneita Reinin laakfolaisia, Bregenziläisiä sekä
Schwabin ritaristoa vastaan ja wäkiwallalla tempaamaan wapauden
takaisin läänitysherrojen ikeen alle kukistetuille kaupungeille. „Stoß“in
lähellä (jyrkkä kallio Altstetten'in takana) owat Appenzellilaiset, niin-
kuin muinoin Spartalaiset Termopyle'llä, kamppailleet kowan taiste-
lun, waan he pääsivät mihdoin voitolle Leonidaansa, Werdenbergin
kreiwin, johdon alla; hän oli asettaunut heidän etupäähän, koska hän
oli ankara miholainen Itäwallan herttualle, Fredrik'ille. Niinkuin en-
tiset Spartalaisetkin, älysivät he yhtähywin loukata miekalla, kuin ly-
hyheillä, pistämillä mahtilauseilla, niin että heidänkin sukkelat wastauk-
set jo aikoja fitte owat joutuneet yleisiksi sananlaskuiksi. Meidän ai-
joina, kun kanttonan toinen puoli, Auser-Rhoden, kokonansa on kää-
ntynyt tehdasteollisuuteen, waan Inner-Rhoden'issa, jossa on alppi-
niittyjä, askaroidaan karjanhoiiossa, on wanha sotainto paljonkin
jäähäntynyt; waan ei köyhempi katolilainen wäestö Inner-Rhoden'issa
eikä teollisuuteen taipuwaitsempi protestantillinen wäestö Auser-Rho-
den'issa wielä ole kadottaneet hilpeää mieli-alaansa. He owat yhä
wielä mitä hausimpia seura-ihmisiä, paraita laulajia, pauhaawimpia
juomaweikkoja ja wanha riitahalu wilahtaa wähän wäliä näkywiin,

niinkuin tuhkan alta tuikkawa tuli. Raikista Schweiziläisistä ovat Appenzellin asukkaat vähimmin taipumat pitkiin siewisteluhihin; kun he astuwat kirkkoherran tahti kantonan kuwernoöriin suojaan, ottawat he järfeään itjellensä tuolin eiwätkä usein sano „hywää päiwää“, ennenkuin sille owat istuutuneet. Wierastakin puhutellessaan, käyttäwät he mielellään sanan „sinä“ ja jos toinen hymärtää leikkipuheita, moi hän helposti saada semmoisia liikkeelle, waan hän saa myös kohta kokea niitten karkeutta, jos hän käyttäijse ylpeästi ja tahtoo ylenkatseella kohdella kantonan asukkaita. Usein lausutaan pilapuheita siitä, että heidän maakuntansa kaikilta kulmilta on ympäröity suuremmalta St Gallen nimiseltä kantonalta, jota paitsi he eiwät muka olisi saaneet olla rauhassa. „Totta kyllä“, wastaawat he, „kantonamme on toisen sijässä, waan niinkuin kultaraha lehmänlaksassa“.

Useat wastaaukset owat todellakin sattuwat ja ne lewiäsivät kyllä suusta suuhun, jos ei niitä painettaisikaan. Mielimme tässä kertoa seuraawia:

Kun presidentti eräässä kokouksessa, johon oli tullut edusmiehiä 13 wanhasta kantonasta, jo oli kuullut muitten edusmiesten mietteet, kääntyi hän viimein jotenkin halweksiwaisesti Appenzellin lähettiläisen, joka oli typerä talonpoika ja kauan oli istunut jossikin huomaamatta. „Koh“, kysyi hän, „mitä teistä on parasta?“ „Mettä ja makeita“, wastasi edusmies, ikäänkuin kysymys olisi koskenut Appenzellilaisten mieliruokaan. Raikki naurowat, mutta presidentti kysyi nyt kohteliaammin ja selwemmin, mitä hän ajatteli tarkastettawasta oikeusasiasta ja saikin sitte järkewän wastauksen.

Toiselta Appenzellin edusmieheltä, joka oli lasimestari ammatillaan, kysyi eräs herra, jota harmitti, että talonpoika istui häntä edempänä keskustelu-pöydässä: „kuinka paljon nyt maksetaan ruudun sifäänpanemisesta?“ „Neljä batzen'ia, jos kotonani sen teen“, kuului wastaus“, mutta jos minun täytyy mennä ulos, 6 batzen'ia ja silloin (lisäsi hän, taputtaen herran olkapäätä) annan „hornaff'in päälliseksi“. „Hornaff"iksi kutsuttiin sitä kolmikolkaista lasipalasta, joka pantiin ennen tawallisten ympyräisten ruutujen wäliin; kysyjä sai nyt itse määrätä, ketä sana „hornaff" tässä tarkoitti ja kuka siis waan oli syrkäpaleena.

Eräs kantonan kuwernoöri yhtyi rawintolasja yhteen tutun kapteenin kanssa. Kun edellinen istuutui syömään aika annoksen

härän lihaa, kysyi hän kapteenilta, eikö hänkin tahtoisi syödä samaa ruokalajia. „En sitä suvaitse“, vastasi toinen. „Se on paha“, muistutti kuvernööri, „kun weljekset eivät suvaitse toisiaan“. „Parempiko se on, vastasi kapteeni, että he syövät toinen toisensa?“

Eräs Appenzellerkylä, jolla oli vähän sotamiehiä, asetti tarkastelussa kaikki miehenjä yhteen riviin. Kun heitä pilkattiin siitä, muistutti yksi kyläläinen: „Meillä ei ole yhtään semmoista raukkaa, joka olisi taaksi pantawa“.

Toisessa tarkastelussa huomautti walaliiton eewesti Appenzellin sotaherraa siihen, että miesten takinkaulukset olivat lopen epätasaiset ja erilaiset. Sotaherra vastasi: „se tulee siitä, etteivät kaikkien sotamiesten kaulat ole sotasäännön mukaiset“.

Herjäläinen nykäisi monta kertaa ja jotenkin kowasti erään huoneen soittokelloa. Suuttuneena tuli huoneen omistaja ikkunaan ja ärjäisi: „mene tiehesi ja älä koskaan tule tänne takaisin!“ „Dikein, armollinen herra!“ vastasi herjäläinen, „minä tulinkin jäähyväisiä sanomaan“.

Viimeisessä luonnontutkijain kokouksessa Tragen'issa (kesällä 1857) ihmetteli raatiherra Merian Baselista Appenzellilaisten ahneutta, joka muka ei woinut tulla ainoastaan maitoherasta. „He tekewät“, wakuutti hän, „kuin tien wiitta ja papit; molemmat wiittaawat oikealle tielle, waan eivät itse maella sitä“. Appenzellilaiselta vastaus ei jäänyt welaksi; hän wirkoi: „Mutta arwattaapas, mikä eroitus on tien wiitan ja Baselin raatiherran välillä;“ kysymykseen vastasi hän itse: „tienwiitta ojentaa käsiään ulos, mutta raatiherra pistää ne huolellisesti taskuun“. Baselin rikkaat asukkaat ovat kuulijat „rahasäkit“. Waikkei tuo kofkapuhe sopinut herra Merian'iin ja useaan muuhun hywäatekemään rikkaasen Baselilaiseen, oli se kuitenkin todistuksena wikkelan Appenzellilaisen taitawuudesta antamaan jokaiselle vastausta.

VII.

Guimausjuhla.

Maamies, joka kyntää wiljamaa maata ja neljällä woimakkaalla hewoisella ajaa runsaan fatonsa kotiin, tulee kylä wälewäksi, waan

myös jähkäsi jäseniltään; hänen tyhnsä on ikävää, yksitoikkoista eikä waadi mitään notkeutta tahi mielenmalttia. Hänen wahwa ravintonsa ynnä alankomaan raskas ilma tekee hänet könttyräksi.

Aivan toista laatua on wuorilainen, joka milloin ruokkii niittyjään ja peltojaan, milloin yksinomaisesti harjoittaa karjanhoitoa alpeilla. Hänen täytyy paljoo enemmän kamppailla alku-aineitten kanssa ja nufautua asianhaarain mufiin. Wuoria kampiessa, laajenee hänen rintansa, koiwet notkistuwat ja käsiwarret, jotka nostawat raskaita maitokattiloita, tulewat jäntewiksi. Sieno, puhdas wuori-ilma ynnä yksinkertainen maitoravinto eiwät tee häntä jyrkeäksi waan hänen jäntäreensä tulewat aivan kowiksi, suonikkaitsi ja pontewiksi. Hänen askareensa suowat hänelle myöskin aikaa kyllästä riemuitsjemaan woimainsa ylellisyydestä, haastamaan muita taisteluun ja ryhtymään paininlyöntiin.

Terwehtensä ja woimainsa yltäkylläisyhyttä tuntein, puhalttaa Tyrolin nuorukainen kimakan wihellyksen; seudun lähin mies, joka kuulee wanhastaan tunnetun merkin, wastaa häntä ja kohta owat molemmat miehet ankarassa nyrkkiputkassa, joka usein saa werisen päätöksen, koska kumpainenkin painelija myöskin warustaitse rautarenkaalla, antaaaksensa nyrkinlyönnille suurempaa lujuuatta. Tämä tapa on kuitenkin tullut paljon harwinaisemmaksi Tyrolisja. Sitä wastoin owat kilpaleikit ja paininlyönnit Schweitzisjä wielä parailaan ja näyttäwät oikeilta kansajuhilta.

Woimisteluharjoituksista on kilpajuoksu (juokseminen jollekulle määrätylle merkille saakka) mainittawa; paitsi sitä hypitään, kiwetään ja wedetään sormifoukkua (jalat pannaan wastakka ja ainoastansa sakarisormet kierretään toisiinsa, jonka jälkeen toinen koettaa temmata toista paikaltaan). Stewin leikki on toki „housuhyppäys“ eli „huimaus“. Lakaalla nurmikolla ojentaa 2 miestä kädet toisilleen merkitse, että tahowat rehelligesti taistella toinen toisensa kanssa s. t. s. painintaiteen sääntöjen mukaan, jotka monenwuotisen käytöksen kautta owat tulleet pyssyviksi. Molemmat uroot owat riisuneet kaikki waatteesja paitsi paitaa ja lhyheitä, wäljiä, wahwasta palttinasta tehtyjä sekä wyöllä kiinnitettyjä housuja. Nämät painihousut wedetään myös tavallisten housujen päälle ja owat tärkeänä wälifappaleena painia lyödesjä, koska leikin päämääränä on tarttua wastustajan wyöhön ja hänen ruumiinsa jompaankumpaan päähän, sitte nostaa hänet ylös ja kun hän on kohotettu olkapäitten tasalle, woimakkaalla wiippauksella huimata hänet

maahan, jotta hän lankee selälleen. Ensimmäinen temppu on tavallisesti se, että kumpainenkin oikealla kädellä tarttuu housuihin vyötäröön ja vasemmalla ylöskäärittäen lahkeeseen vastustajan oikealla reidellä tai että toinen käsi tarttuu rontkaluuhun ja housuihin kaulukseen, toinen taisteluweljen olkapäähän. Tehdäksensä tätä ryntäystä mitättömäksi, kumartuvat molemmat taistelijat usein paljon eteenpäin, niin että he ainoastansa päällä ja ruumiin yläpuolella koskemat toisiinsa. Tätä wartowaa asentoa sanotaan „duff“iksi; jalolla voimain ponnistuksella repivät ja tempaavat painiskelijat toisiansa, ennenkuin oikea hyökkäys tulee mahdolliseksi. Ken omistaa suuren voiman hynnä ketteryyden, käyttää wälistä „luoksensa nyhkimistä“ kohta ryntäyksen jälkeen — hän reutoo salaman nopeana vastustajan luoksensa, nostaa hänet maasta, ja koettaa voimakkaalla käännähdyksellä paiskata hänet selälleen oikeaan käteenpäin. Muutamilla paioilla on myös se tapana, että kilpailijat nytkivät ja tempaavat toisiansa, yhäti enenewällä sulkeluudella pyörien ympäri piirisä, kunnes toisen onnistuu wisata oikea koipensa vastustajan vasemman koiven taaksi ja sillä keinoin heittää hänet nurin niskoin. „Polwen käännäyksessä“ wetää toinen äisti toisen luoksensa, kääntää vasemman kupeen wähän taaksepäin, ikäänkuin aikoisi hän alkaa siltä puolelta, mutta muuttaa arwaamatta suuntaa, käänteleeitse hiukan, paiskaa vasemman koipensa vastustajan wasempaa wästen ja wiskaa hänet nurin. „Kärpäsen läpsäyksi“ sanotaan sitä tempua, kun toinen painelijoista äkkirwaamatta laukaisee oikean käntensä, heilahuttaa sen vastustajan kaswain ohitse ja paiskaa sen hänen niskansa wasempaan puoleen, ikäänkuin tahtoisi hän läpsäyttää kärpäsen, hypähtää wähän taemmaksi ja heittää ällistyneen vastustajan selkoselälleen. Tämän liikkeen tapahtuessa, pitää wasen käsi yhä kiini siitä, mihin se on kopannut.

Wastamainitut taistelutempyt owat waan moniaat useista, mutta nämätkin owat riittäwäiset käsittääksemme, kuinka läheisesti yhdistetyt ketteryyden ja voiman, älyn ja mielenmaltin pitää olla huimaustaitelusssa, jos tahtoo päästä voitolle. Ottelijain tähtyy tarkasti aprikoida mikä hyökkäys- tai puolustustapa heidän on käyttäminen riitaweljeänsä vastaan ja wähäwäkisempi, waan ketterämpi sattuu usein woittamaan jättilästä. Toisinaan seisoo kassi taistelijaa, kuin olisimat he kiini kaswaneet maahan, jäntäreet paisuivat wähäisinä kuhmuina nähywiin; heidän hätäiset hengähdykset kuuluvat; hiti tungeitse kairista

huokosista; kaikki voimat ovat nähtävän lewon aikana vaikuttamassa, mutta vihdoin toisen onnistuu sotajuonen kautta kohottaa vastustajan ja ylös maasta ja hänen ponnistuksista huolimatta nostaa hänet yhä ylemmäksi, kunnes hän viimein paiskataan selälleen, jotta kylkiluut ruskivat hänen ruumiissa.

Mainioina huimaustaistelijoina pidetään liiatenkin Appenzell'in, Schwyz'in, Unterwalden'in, Luzern'in ja Bern'in asukkaita. Viime-mainituksa kanttonassa ovat Emmenthalilaiset ja Oberlandilaiset erillään; he pitävät erinäisiä huimausjuhlia tai kamppaavat Bernin vallituksella kahtena vihollisjoukkona toinen toistansa vastaan. Diwallinen lammaspari, rahajumma tai joku muu suurarvoinen esine on määrätty voittajan palkkioksi. Kaupunkilaisia sekä alppipaimenia seisoo tai istuu piireissä taistelulentän ympärillä ja toivottavat mikä millekin ottelijalle voittoa. Heidän kasvoissa ilmoittaisse hätäshyhtä, ahdistusta ja murhetta, kun heidän mielitietynsä on tappiolle joutumaisillaan, vaan toivoa, kun taistelu kauan pitkitty kahden vaiheella ja äkisti laukee mitä ankarimpia riemuhuutoja, kun joku puolue näkee olevansa voitolla.

Niinkuin muinoisaikoina kansoissa ilmestyi mahtavia nimroteja ja aika-uroita, joiden jaloja töitä silloinen polvi sekä jälkeisetkin ihmetsellivät, niin ilmestyy yhä vielä Schweiz'in talonpoikain ja paimenten joukossa taitavia taistelijoita (niinlutsutuita „huimauskuninkaita“), joiden maine monen vuoden kulussa on muitten mainetta etewämpänä; usea hurjamielinen poika, joka muuten ei kuuntele mitään wakaampaa puhetta, istuu ääneti kuin muuri ja kuuntelee tarkasti, jos wanhat tarinoivat yleisesti kiitettyin uroitten voitoista.

Semmoinen huimauskuningas oli Hans Ulrich Beer, joka, kahdeksannesta toista elämävuodestaan alkaen, voitti alinomaa. W. 1852 26 p. Syysk. kutsuttiin Unterwalden'in reimat asukkaat taisteluleikkisiin Brienz'iin; heidän ketteryys ja wäkewyys oli jo pannut usean ylistetyn Bernin huimausottelijan häpeilemään. Unterwalden'in miehet voittivat voittamistaan ja Berniläiset istuivat alakuloisina, häpeänalaisina, kun welskjet Beer viimein astuivat taistelulentälle ja tuottivat heidän mieliin uusia toiveita. Me annamme läsnäolleen kertoa:

„Hans Ulrich Beer astui taistelulentälle ja häntä vastaan Kohrer, uhkea mies, kaunis näöltään ja paitsi sitä wäkewin huimaaja koto

Unterwalden'issa, jota ei kukaan vielä ollut voittanut. Kun he saapuivat taistelulentän keskelle, alkoi katselejoissa kuolemantapainen hiljaisuus. Tietäen olevansa väkewimmät ja että kilpailumain lahkoin kunnia sinä päivänä rippui heidän painelusta, ovensivat molemmat miehet toisilleen wakaasti kättä, waaleina kaswoilta. Kaikki painelijat sekä katsojat owat nyt maltittomat. — Molemmat ottelijat tarttuwät toisiinsa. Beer nostaa filmänräpäyksessä wastustajansa ilmaan. Tawallisuuden mukaan pitää tämä toisella kädellä Beerin niskasta kiini ja koettelee myöskin kantapäillä pitää itsensä kiini. Erinomainen, wieshättämä nähy! Beer wapauttaa itsensä suurimmalla ponnistuksella kaulansa ympäri kierretystä käsiwarresta, pitää toisella kädellä Kohrer'in ylhäällä maasta ja ryhtyy hänen kaulaan, tempaa näppärällä notkeudella hänen yhteen puristetut kantapääät irti ja paiskaa hänet selälleen, jotta maa tömisee. Nyt puhkesi Bern'in miespuolisista asukkaista riemuhuutoja, joiden wertaisia tuskin woi kuvittaa mieleenjäkään. — — Wähän ajan perästä hyökkääwät molemmat ottelijat toinen kerta yhteen. Beer teki suffelan polwen käännähdhysten, woitti Kohrerin tälläkin kertaa ja seisoi siinä kaikkein woimakaimman woittajana. Kaikki oliwät sywästi liikutetut; näin harmaapäisiä ukkoja woiton tähden wuodattaman ilohyhyneitä. Kilpatuomarit antoiwät paikalla Ulrich Beerille ensimmäisen palkinnon, ovensivat hänelle ystämällisesti oikeaa kättä ja julistiwät hänen woittajaksi“.

Sen toisena pääsiäispäivänä w. 1857 oli Bernissä, sai siellä nähdä mitä komeimman huimausleikin; maan väkewimmät ottelijat Oberland'ista ja Emmenthal'ista koettiwät woimiaan. Pieni wallitus, jolta läheinen Zähringerstadt ja kuohuwaisena wirtaawa Aar nähtywät, on kaukana ympäröitty isojen Berner-alppien lumihuiPUUILTA ja jäätiköiltä; se on sadan vuoden ikäisten lehmuspuitten warjossa olewa paikka; niitten oksien alla oliwät notkeat ottelijat tawanneet oiwallisen taistelulentän katsojain keskellä. Tuo juhllainen paikka ynnä hauska kansanelämä wieshätti jo jokaisista. Toisella puolella seisoiwät Oberlandilaiset, enimmiten puettuina sinisiin liinawaatteisiin, toisella Emmenthalilaiset, joiden nutut oliwät keltaisesta telttiwaahteesta; heidän ympärillä oli sitte monennäköisiä wäenryhmiä, talonpoikia sekä kaupunkilaisia; olipa siellä ylewää aateliswäkeäkin.

Kilpatuomari aloitteli juhlan puheella, jonka alku kuului näin: „Kakkaat huimaajat, arwoisa kansa! Mitä on nyt sanottawa kansajuh-

Iaa aloittaisjamme? Minä tahdon lausua teille pari sanaa, jotka läh-
temät sydämeistä ja tavoittamat sydäntä. Minä mielin puhua kansan
voimien tärkeydestä ja keinoista, millä niitä voisi säilyttää sekä kar-
tuttaa. Katsekaa ylewiä alppejamme! Vuosituhansien takaa owat
niitten kunnianarwoiset kuffulat wiitanneet siivistä taimasta kohti. Ne
seisowat wielä muuttumatta. Minkätähden? Koska jalo Mestari on
rakentanut ne useaksi vuosituhanneksi sille perustukselle, millä ne sei-
sowat. Niin kansamme woimankin täytyy nojautua wanckoihin perus-
teisiin, jos eiwät aitain myrskyt saa masentaa ja ruhjota sitä. Mi-
noastansa hengelliseltä sekä ruumiilliselta kannalta wahwa kansa woi
edelleenkin jäädä wapaaksi. Historia osoittaa, että usea kansa on hä-
winnyt, koska kansassa asuwa omituinen woima on kadonnut. Mutta
wilpittömyys on se pohja, jolle kansan woima nojautuu“.

Rahdeksantoista ottelijaparia oli läsnä; nuorimmat taistelijat
astuivat ensin esille. Nähtiin, kuinka Oberlandilainen, hoikka kuin
puun wesa, heitti maahan hartewan Emmenthalilaisen. Sangen an-
kara taistelu alkoi Oberlandilaisen Kaspar Brugger'in ja Emmenthali-
laisen Christian Siegenthalerin välillä. Jälkimäinen oli woimakas
kuin koko Herkules; Brugger meni häntä vastaan kaikkia taiteen
sääntöjä noudattaen, ojensi notkeasti jätewän säarensä ja painui ko-
wasti maata wasten, mutta Siegenthalerin raubanwahwa käsiwarssi
kohotti hänet ilmaan ja wiskoi hänet woimakkaisesti maahan. Sama
kohtalo oli Oberlandilaisella toinenkin kerta, kun wastustajan ankara
huimaus lennätti hänet niin, että hän päälleen, niskoilleen hetkahti
maahan; wahinkoa ei tokaan tapahtunut, sillä jänteet ja luut olivat
wahwat.

Tätä Emmenthalilaisen voittoa seurasi toinen Oberlandilaisen
yhtä ihmeteltävä woiitto. Katsojain into kiihtyi kiihtymistään ja tämä
seikka waiwutti myös ottelijoihin, jotka toisinaan innoisansa joutuivat
säännöttömiin paineihin, jotta kilpatuomarin (huimauswanhus Sfeller'in)
usein täytyi rientää taistelijain väliin ja jätewillä käsiwarssillaan sy-
fätä heidät erilleen.

Salon kunnian saawutti nuori Johan Beer, wanhan huimaus-
kuninkaan weljenpoika, joka, waiwka wielä ihan nuorena, osoitti kokeneen
painelijan woimaa sekä lujutta. Kun kaikki parit olivat taistelleet,
piti wielä oteltaman suurimmasta palkinnosta (4 somaa lammasta) ja
päiwän kunniaasta. Oberlandilaiset ja Emmenthalilaiset keskustelivat

kumpaisettin erikseen ja asettivat sitte 4 paria vastakkaa, kaikki ylis-
tettyjä uroita. Tämä viimeinen, innokas kilpailu saattoi katselijat
unohutamaan kaikki edelliset. Nuoren Johan Beerin oli taistelemisen
sangen voimakkaan Oberlandilaisen, Moorin, kanssa. Keippaasti tart-
tuivat molemmat toisiinsa. Moor puolustihe wakaana ja kylmäsi-
koisena, kunnes Beer, setänsä toman takaa, nopeasti kääntyen ja eteen-
päin hypähtäen ryhtyi hänen oikeaan ronkkaluuhun, pyörrytti hänet
muutaman kerran ympäri ja wihdoin paiskasi hänet pitkälleen.

Ennenkuin woitto julistettaisiin tähdelliseksi, waadittiin vielä
toinen koetus. Silmänräpäyksessä teki hurjasti hyökkääwä Beer sa-
mallaisen tempun, kuin ennenkin, sillä eroituskella waan, että hän nosti
vastustajansa vielä korkeammalle, kuin ensikerralla, piti hänestä kiini
kuin pihdillä itään ja sitte ankarasti syöksii hänet nurin. Kolmannen
kerran koetti woitettu onneaan ja hän saikin ensin suuren edun, tart-
tuen lopen rohkean Beerin reiteen. Oberlandilaisten kuuluvat riemu-
huudot kaikuiwat jo ynnä kehoitus: „nosta nyt ylös, ylös, ylös!“
Mutta Beer irtautui nopeasti, tempasi vastustajan luokseen, nosti
hänet korkealle ja heitti hänet niskoilleen. Ryllästyneet huimaajat löi-
wät ystävällisesti kättä ja siihen loppui miehuullinen kansaleikki. Nyt
seurasi palkinnon jakaminen ynnä muutamia herttaisia loppusanoja
eräältä kilpatuomarilta, jonka jälkeen kokoontunut katselijajoukko korotti
hurjia hurrauksia ottelijain kunniaksi. Koska ilma oli huono, wietettiin
kilpajuhlan loppupuolta ratsastuskoulussa. Woittajat sekä kufilla seppe-
löidyht paksuwillaiset lampaat edellä, läksiwät ottelijat, kaupungin mu-
siikin soidesa, alas kaupunkiin, erääsen rawintolaan, jossa hauska atria
maistui oiwallisesti. Sitte erottiin ystävällisesti sanoen: „me näemme
toinen toisemme tulewana vuonna!“

VIII.

Silmäys eri kansain huwituksiin ja leikkeihin.

Jos tarkalla silmällä katselemme kansojen huwituksia ja leikkejä
maan eri osissa, niin huomaamme kummastellen, että ihmisen luon-
teen kuuluvan huwitusshalun waiikutukset owat melkein yhdellaiset

kaikissa kansoissa, kaikissa maanpallon ääriissä. Kaikki kansat, raaimmat niinkuin siivistyneimmätkin, tanssivat, sillä ihmisluonto pyrkii osoittamaan iloansa ja juhlasta mielialaansa hypähdyksillä sekä ruumiin pyöräyksillä. Niin ovat tanssien, uhrien, häitten, tappojen ja voittojen syht myöskin samallaiset kaikissa kolkissa. Yksillä toisilla on yksitä waiikutuksia. Siwätköhän ne sota- ja ase-tanssit, joita Australian mustat asukkaat, Keski-Afrikan neekerit ja Amerikan punanahkaiset kansat harjoittawat, ole jotenkin samallaisia, kuin Spartalaisten ja muinois-germanilaisten nuorukaisten tanssit? Sitä wanhaa kreikkalaisista asetanssia, jota kutsuttiin „pyrrhichē“ksi, harjoittiwat alkuperäisin Jupiterin papit (kuretit) juhlapäivillä Kretan saarella katselijain ratoksi. Mutta itse Kreikassa, etenkin Spartassa, muuttui, jalostui tuo asetanssi taitawaksi aseiden käynnöksi ja taiteelliseksi sotaleikiksi. Puolustajat tekivät wikkeliä, warowaisia käännähdhystiä, wälttäächsensä wastustajain iskuja sekä pistoja; he kyykistyivät, perästyivät, heikkaitivat maahan ja keikahtiwat jälleen ylös. Wastustaja teki kaikellaisia hypökkäysliikkeitä, wiskoi nuolia sekä keihäitä ja iski miekalla. Tanssijat oliwat täydessä asussa ja lauloiwat myös lauluja.

Samannukaisia tapoja kohtaamme mustissa kansoissa. Ladyslaus Maghar kertoo seuraawaisesti käynnistään neekerikuninkaan Bitepan tykönä, joka äsken oli murhannut welsensä ja itse istuutunut Kombalan kuningas-istuimelle. Mahdottoman suurien Warbabpuitten warjossa, yläisellä tasamaalla oliwat Bitepan, erikansaseimoista kerätyt, sotilaat hajonneet suuremmiksi ja pienemmiksi joukoiksi. Tuolla miehättiwät Muhandan, täällä Akanyaman parwet huomaustani. Edeliset oliwat panneet aseensa — rautakeihäät, nuolet ja puunuijat — useaan läjään; toiset polttiwat tupakkaa, toiset paistoiwat häränlihaa sekä söiwät sitä puoli-raa'alta; toiset, joiden päät oliwat koristetut heleänwäriisillä sulilla, saiwat tilaisuuden näyttää solewia, pitkiä wartaloitaan, kun he mieleisen maremba-musiikkinsa säweleitten mukaan hyppiwät Winyangan'ia eli sotatanssia, joka mainituissa kansoissa on aiwan tawallinen. Sotilaat seisowat wastatusten tasasuuntaisissa riweissä ja osoittawat, aseet kädessä, sotatapojaan, temppejuaan. Silloin laulawat he useita hirmuisia sotarentutuksia, esim.: „Jos olet miehuullinen, niin on nyt aika lähteä sotakentälle, mutta pysy miehenä, sillä vielä tänäpäiwänä lasken sifukseksi auringon paisteesen!“ Toinen laulu kuu-

luu näin: „Keihääni myrsky on niin väkewää, että viholliseni, jos häntä sillä satutan, ei kerrii kullallekaan sanoa jäähyväisiä“.

Mastomina tanssivat Australian mustat asukkaatkin sotatanssiaan, jolla on nimenä „Korrobery“. He wäänteleiwät kaikilla tawoin ja heiluttawat samalla keihäitä, nuijia, kilpiä ynnä bumerangs (wiskeppiä). Äkisti jakaantuwat he kahteen lahkoon ja töytäwät, kauhistawaisesti huutaen, toifiansa vastaan. Toinen puolue ajetaan takaisin synkkään metsään ja katselijat kuulewat sieltä kumajawia nuijanisukuja, ähkäyksiä ja voittohuutoja. Sitte palajawat molemmat puolueet ja asettauwat semmoisisa tiloissa yhäti palawan tulen kummallekin puolelle. Naiset owat pingoittaneet jonkun eläimen nahkaa polwilleen, rumputtawat sitä ja myötäilewät sitä musiikkia parkumisilla, waan kaikki tämä menee säännöllistä tahtia, jonka mukaan miehetkin tanssivat, seisoen yhdesä kohdassa ja maata tömistäen. Kummun lyömät wilkastuwat ja sitä myöten tanssivain liikunnotkin; he keikkawat yhä korkeammalle ilmaan, wärisyttäwät koipiaan, käänteilewät ja wäänteleiwät, kuin kärmeet itään, ja päästäwät kowia, kähiseviä huutoja. Näissä sota- ja ilotanssi-tiloissa osoittawat he myöskin matkinnis-nähtelmiä; he hyppiwät, juoksewat alinomaan yhtä tahtia ja matkivat kanguru'n, emu'n tahi dingon (willin koiran) liifunnoita. Etelä-Amerikan Indianeilla on myöskin nähtelmätanssia; he matkivat pittähäntäisten apinain (makakien), pippurishöjän (tukanin) tahi tapirin käytköksi.

Pohjois-Amerikan Indianit tanssivat sotatanssia ennen ja jälkeen sotaretkeä. Tanssijat astuwat silloin, kutin erikseen, piirissä seisowain kumppanien keskelle, juttelewat urotöistänsä ja isewät usein nuijiaan pystytettyyn patsaaseen.

B. 1735 matkusteliwat Condamine ynnä moniaat muut Ranskan oppineet Amerikkaan ja näkiwät siellä Etelä-Amerikan Indianeilla gummi-palleja, joita he walmistiwat Siphonia-kaswin kowettuneesta nesteestä. Pallia lyöwät myöskin Pohjois-Amerikan Indianit fangen ahkeraa.

Kun Columbus löysi Amerikan, näki hän jo pallia lyötävän Antillien saarissa ja se olisi wallan wäärä luulo, että punanahkaiset Indianit wasta wanhan maanosan asukkailta olisiwat oppineet pallinlyöntiä. Yön alkaessa — niin kertoo lähetyksaarnaaja Domenech lounaisemmista Indianiheimoista — tulewat he majoistaan (wigwams), tulisoitto toisessa kädessä, pallisauma toisessa ja waeltawat laulaen kilpa-

kentälle (se on edeltäkäfin juuri tätä warten laitettu leiffifeto). He jafaantuwat sitte eripuolueifin ja lähestywät niitä paalia, jotka owat kentän aituuksena. Noin 6—8 jalkaa wälillä owat, näet, 20—25 jalkaa korkeat patsaat isketyt maahan ja yhdistetyt poikkifuilla toinen toifensa kanssa. Näitten patsasriwien keskimmäisessä on kaksi wäjäistä punta, joihin kilpatuomarit, kun merkki on annettu, heittäwät pallin; kumpainentkin puolue koettaa nyt saada sen piiriinsä. Joka kerta, kun se onnistuu, pannaan se woittajan eduksi muistoon ja se puolue, joka wihdoin on saanut useimmat woitot, on lopullifestikin woittanut. Itse peli tapahtuu tietysti päiwällä, mutta edellisenä iltana hyppätään pallipelin tanssia, johon tanssijat, niinkuin jo mainittiin, lähtewät tulisoitot kädesä. Kumpujen soibessa ja rajusti huutaen hyppiwät he wäjäntäkin puolen tunnin ajan ympäri; he kohottawat, sitä tehdesään, pallisaumojaan, heiluttawat niitä ilmassa ja lyöwät ne yhteen. Maiset tanssivat myöskin ja rukoilewat jalolta Hengeltä woittoa, kufin omalle puolueellensa. Woitto onkin sangen tärkeänä asiana, sillä siellä pannaan kalliita kapineita wetoa (niinkuin Englannissa ennen kilpajuoksija); siihen määrätään peitteitä, kaulawitjoja, kalliita aseita, waatteita sekä hewoifia.

Seuraawan päiwän aamulla seisowat molemmat puolueet walmiina wastakkaa ja wartowat sitä pyhsyn laukausta, joka on alkamisen merkinä. Neljä ukkoa on kilpatuomarina. Merkki annetaan ja yksi tuomareista heittää pallin, niinkuin edellä mainittiin. Päifalla syöskewät pelaajat pallia kohti, kepillä wierittääkensä sitä puolelleen. Miehät juoksewat yhtä nopeasti, kuin palli lentää ja tämä toifinaan ei pääse maahan puoleen tuntiinkaan. Usein kyllä kuruhtawat he pallin perästä niin hopussa, että he lankeewat toinen toifensa päälle, saawat iskujä, joita innoissaan eiwät wälttä, töytäwät werissä päin wastakkaa ja niwellyttawät käsiwarfia tahi jalkoja. Semmoiset taturmat herättawät eripuolueissa mitä suurimpaa iloa ja kairuwaa naurua. Mutta se, joka on hankkinut puolueellensa woiton, kuulee kiitosta jokaisen suusta; hän on juhlan uros ja kaikki kilpailewat pyhtäen saada hänet liittolaiseksi tulewaksi pelijuhlakksi.

Indianein tykönä juoksewat miehet myöskin kilpaa; hewoifilla ajetaan kilpaa ja weneillä soudetaan kiistaa. Näitä toimia harjoitetaan samallaisten sääntöjen mukaan, kuin siwistyneisessä maisfakin. Europan tapojen mukainen on seuraawa keihäsleikkifin. Aukean tasan=

gon keskellä pannaan formus pyrstyyn, joka on noin 2—3 tuumaa poikki mitaten; kilpakumppanit koettavat pistää formuksen lävitse airwan pitkät keihäänsä, joihin useat pyöreät nahkapalaset ovat kiinnitettyt; pistää kawatkaa, ettei formus lankee. Voittajaksi katsotaan sitä, jolta vasta perimmäinen nahkapalanen sattuu formukseen, niin että se kaatuu.

Sawan saaresa on vieläkin turnauspeli tavallinen, jota sanotaan „Senebu'ksi“ ja joka on samaa laatua, kuin Europan ritarileikit keskiajalla. Bupatin eli hallitsija kutsuu tavallisesti jonakuna maanantaina wallaswäen (vastaava meidän aatelistaa) luokseensa. Ritarit saapuvat määrättyyn aikaan vähäisillä, somanmuotoisilla hewoisillaan, joiden suitsjet ovat koristetut lukuisilla kultanauhukilla. Heillä on itsellään yllänsä kaunis lakki, vyö ja housut kirkkaasta karttuunista.

Kilpakentällä he asettuvat riveihin hallitsijan taaksi, joka, niin kuin hänen pojatkin, sinä päivänä kantaa erityisesti koristetun keihään (sodor). Jokaisen ritarin saattowäki ynnä puku ovat tarkoin sovitettut hänen säätyarwoansa myöten. Gamelan soidesa, ratsastawat uroot 3 kertaa ympäri paikkaa ja asettuvat sitte taas säädyn mukaiseen järjestykseen. Hallitsija yllättää nyt ritarinsa rupeemaan taisteluun, jonka jälkeen yksi pari ratsastaa esiin, mies miestä vastaan. Rumpainenkin puolestaan yrittää keihään pistolla heittää wastustajan satulasta. Keihäitten kärjet ovat tylpät ja wuorratut nahkalla, ettei waarallisia haawoja syntyisi. Ihmeellisen taitawasti kawatkaa ahdistettu häntä tarkoittawia tökökyksiä; sitä, ku istuu tanakasti satulassa ja tuottaa wastustajallensa enimmäin puuhaa, julistetaan paraaksi turnaus-urooksi. Utria paljaan ilman kannen alla on juhlan päätöksenä. — Alhaisemmat kansanluokat huwittelewat paininlyhönillä, jossa pojatkin ottawat osaa. Ryhän asukkaat nuobostawat kaksi riviä ja kumpajestakin astuu yksi ottelija esiin. Kohta kun toinen heistä on heittänyt wastamiehen nurin, menewät he molemmat takaisin asemilleen ja woittaja saapi puolueeltaan hurjia ylistyshuutoja palkinnoksi. Sitte astuu 2 uutta kilpailijaa taistelukedolle.

Kansan lähetysjaarnaaja Suc, joka on kirjoittanut waellusfiestaan Mongoliasa ja Tibetisä, kertoo Khalkhas-mongolilaisista, että he hamasta lapsuudesta harjoittawat woimistelua, eivätkä koskaan jää pois, kun isoja kilpailuksia pidetään Pekingisä, mistä he tavallisesti palaawat woittajina. Ruumiin woimilta ovat he Kiinalaisia paljoo

eterwämmät, waan heidän tähtyh toki wälistä hylätä woittopalkinto noille ketterille, miekkaille wastustajille. Siinä jalosja painikilpailusja, jofa w. 1843 pidettiin Pekingisjä, oli jättiläiswäkewä Kshalthasmongoli heittänyt kaikki wastustajansja maahan ja olisikin jo saanut palkinnon, kun wieselä hfsi Kiinalainen, wähäinen laiha mies, astui aituuksen sijään, walmiina woittosille Goliathin kansja. Tämä aikoi juuri halata hänet jäntewillä käsiwarjillaan, kun Kiinalainen äkisti puhalsi wettä hänen silmiin. Mongolilainen pyyhkäisi käsillä silmiään, waan samassa tarttui Kiinalainen ripsaasti hänen jalkaan ja nosti sen niin korkealle, että jättiläinen paikalla, kaikkien naurassa, hetkahti pyllylleen.

Pelit ja kilpaleikit, semmoiset kuin wasta kerrotut, owat niin luonnolliset, että ne syntywät itsestään joka kansassa; toisen ei aina huoli oppia niitä toiselta. Mutta onhan niitäkin peliä, joita, niinkuin maantuotteitakin, wiedzään toisesta seudusta toiseen. Niin owat esim. lentawät paperileijut luultawasti Kiinalaisten kessimiä. Kiinalaisten paperileijuilla on moninaisempia muotoja ja kauniimpia wärejä, kuin meidän leijuilla; ne owat olewinaan jonakuna jumalana, joka majesteetillisesti lepää pilwellä, siipisenä lohikärmeenä tahj kirjavana, hohtawana perhosena. Entisaikoina käytettiin semmoisia paperileijuja sodassakin, kun tahdottiin tietää jonkun paikan etäisyyttä tahj lähettää tietoja luoksepääsemättömiin paikkoihin.

Peräti wanhat owat myöskin Kiinan kuwajaispelit seinillä, waikka ne wasta myöhemmin tuliwat tavallisiksi Euroopassa. Hienokaisen, maalatun harjon takana, jofa wiritetään esirippuun tehdyn aukon eteen, pannaan wähäiset, pahwipaperista leikatut kuwat liikkumaan; niitten eriosat ja jäsenet owat kaikki irtonaiset ja ne pannaan rautalangoilla liikkeelle. Peilistä heijastuwa walo walaisee harjolla peitetyn aukon, jotta huoneessa istujat woiwat nähä kuwien warjoja, waan rautalankojen warjot jäawät nähymättömiin. Kolme tahj neljä tottunutta henkeä tarwitaan, jos tahdotaan nähtellä luifertawaa kärmettä. Kiinan wiuhkat (warjostimet) sisältawät myöskin tuonmoisia pieniä liikkuvia kuwia, waikkei niitä älyä, ennenkuin wiuhka lewitetään.

Kiinalaisilla, jotka yleiseen owat innokkaat teaterin harrastajat, on myös nuffeteaterit, mutta ne owat aiwan hfsinkertaiset, sillä näytetelylaattiana on sen laatikon kansi, misjä nuffia säilytetään. Teaterin omistaja piiloittaa kätensä nuffien waatteisiin ja panee ne siten liikkumaan, sillä laatikon kansi on hänen päänsä päällä.

Sähikäiset ja raketit ovat vanhana huwitufsena Kiinan maalla. Kiinalaiset ovat taitawat leikkitulittelijat, waan huonon-puoliset tykkimiehet (artilleristit). Jo sata vuotta ennen Kristuksen syntymää tunsiwat he ruudin. Taiteellisessa leikkitulituksessa osaawat he näytellä mitä kauniimpia, monenvärisiä, wipewiä wastoja, tulikuulia ja kaikellaisia kappaleita. Pohjois-Amerikalaiset näyttävät Kiinalaisten esimerkistä mieltyneen sähköisiin, joita he jaloina kansajuhlinaan polttawat miljonittain. Niinkuin Englantilaiset mielihyvällä katselawat kulkujen, kärppien ja rottien taisteluita, niin rakastawat Kiinalaiset peltopyhitten, sirkkojen ja kulkujen tappeluita, joita nähdään Filippiinien saarisfakin. Kun Intiasa on kumut ja pidot, asetetaan 2 peltopyhtä pöydälle; ne tappelawat wieraitten huwitfi ankarasti keskenään. Köyhä Jawalainen, joka huwittelee katsellen kahden heinäsiirran taistelua, kuttuttelee olkikorrella näitten kassoistaistelijain päitä, että ne ärthisiwät. Astronowje'n vuosimarffinoilla (tylmän Siperian koillispuolella) ajawat Eschuttichit kiistaa poroilla, koska heillä ei ole komeita hewoisia parasta lajia, niinkuin Englantilaisilla. Woiton palkkiona on arwoitas sinikettu, iso majawa hynnä kaksi mursun hammasta.

Kun wentolainen näkee Kiinan poikia rakastawan keppihewoilla ja lyöwän wyrrää sekä täysi-ikäisten ihmisten lastewan paperileijuja ilmaan, hännästyhy hän, sillä hän luulee, että nämät lapsenleikit ainoastansa hänen kotimaasssa ovat tawalliset. Englannin kaswintutkija Hooker kummeksi suuresti, kun hän, Himalayalla matkustaessaan, tapasi pojan, joka leikitti bambu-kaislasta tehdyh läjäspysyhy kanssa; se oli, niinkuin Saksalaisten seljapuiset läjäspysyhyt, tehty siinä tarkoituksessa että tukilla yhteen puristettu ilma lykkäisi pienen tukekuulan eteenpäin. Woisi luulla — muistuttaa tuo matkustaja — että semmoinen lastenlellien yhtäläisyhy erimaisssa olisi ihan satunnainen, waan minä en suostu siihen. Intian tasangoilla näkee usein ihmisiä, jotka monta tuntia huwittelewat paperileijuih ylöslastemisella ja minä hankin itselleni Tibetin huuliharpun. Nämät eiwät ole millien kansain leikkikaluja, waan huwitteita enemmän kuin puoleksi siwistyneisssä kansoissa, joiden kanssa Europalaisilla hamoista ajoin on ollut wälillistä yhteyttä. Peptschas (wuorikansa) leikkivät heittorillalla, jona he käyttävät semmoisia liuskafiwien kappaleita, kuin Skotlannin yläntömaitten asukkaat käyttävät „fiwen ponnahduksissa“ ja „fiwenheittoissa“.

Useat germanilaiset riimipäätteiset sanalaskut, lastenleikit ja pillalliset sananparret ovat kunnianarvoisina muistoina vanhasta germanilaiselannosta sekä viittaavat kansain maelluksiin ja Itämaihin; ne owatkin sentähden jotenkin yhdellaiset Englannissa ja Skotlannissa, Itämeren ranteilla, Schwaben'issa ja Schweitzin alpeilla.

Sakkipeli, jota kaikki idän ja lännen kansat owat ihalleet, on Itämailta (luultawasti Intiasta) kotoisin. Sen nimitys sanskritin kielessä on „Tschaturanga“*), joka viittaa Intian armeijan neljään eri osastoon. Persialaiset muodostivat siitä „Tschatrang“, Arabianlaiset „Schatranj“, josta Euroopan kielet owat saaneet senmoisia nimiä kuin „Scacchi“, „Echec“ ja „Schach“. Muut owat johtaneet tuon pelin nimen Persian sanasta „Schah“ eli „Schach“, joka merkitsee kuningas. Peli näyttelee tappelun kahden Intian armeijan välillä, joissa on 4 eriosaa: elehwantit, hewoiset, waunut ja jalkawäki. Ne sakkikapineet, joita valmistetaan Intiassa ja myhdään rikkaille Europalaisille, owat erinomaisen siwästi weistetyt norsunluusta ja usein 6 tuumaa korkeat. Kuningas ja kuninkaatar istuwat elehwanteilla kunniaitawaan alla. Suokijoina on kameelia, jousimiehet seläsä; hewoisten sijassa on ratsuniehjä; tornien sijassa elehwanteja, wähäiset linnoitukset seläsä, joihin on kuwattu sotilaita. Talonpojista eli sotamiehistä on yksi alaupseeri, toinen rummunlyöjä, kolmas soittoniekkä ja muut tawallisia sotamiehiä. Kiinalaiset ja Japanilaiset pelaawat sakkia omituisella tawalla. Kummallista kyllä olisi, jos Champollionin luulo olisi todenperäinen; tämä tutkija wäittää Medinat-Ubu'ssa nähneensä seinämaalauksen, joka osoittaa kuningas Rhames Meiamunin ja hänen puolisonsa sakkia pelaawina.

Sakkipeli on järkeä harjoitawa huvitus; siinä ei mitään riipu suttumuksesta, waan kaikki älykkydestä, arwelusta ja lujasta aprikoimisesta, joka ei minikään hypähdyksen tahi syrjäliikutuksen kautta hai-

*) Jones kertoo, että tämän pelin alku olisi ollut seuraawainen. Behub (nuori, kiwas, birmuwaltainen kuningas Hindostan'issa) rasitti kansaa armottomasti, eikä kukaan tohtinut waroittaa häntä. Mutta bramini Nasir keksi pelin, jossa osoiteltiin, kuinka kuningas yllinänsä on vähäwäkinen, waan mah-tawa sotamiestensä ja alamaistensa avulla. Kohta kun tämä keksintö oli tutkii joutunut, kutsui kuningas braminiin suokseen ja tämä woi nyt, pelin kestäessä, neuwoa kuninkaalle ne periaatteet, joiden mukaan waltio on hallittawa.

rahdu, waan yhäti pitää määräänsä tarkalla filmällä ja mielellään menettää vähäisen, jos lopullinen voitto sen kautta tulee warmemmaaksi.

Sakkipelin rinnalla ja yhtä arwoissa pidetty, kuin se, on biljardipeli; tämä on siinä kohden edellistä etewämpi, että se waatii kohtuullista, terveellistä ruumiinliikettä hynnä kätewyyttä. Niinkuin sakkipeli on matemattillista luonnetta, niin soveltuu biljardipeli fyysiikkiin ja osoittaa sen sääntöjen totuutta. Ei mikään muu peli ole niin puhdasta, tieteellistä laatua, niin peräti perustautuwa sääntöihin liikkeestä, tellänyksestä ja kappaleitten kimpeydestä; samalla se kuitenkin suo mitä suurimman tilaisuuden pelaajan wapaille liikunnoille hynnä taitavuudelle sekä syhäämisessä että tähtäämässä ja moninaisten kohtausten oikeassa käsittämisessä. Sakkipeli antaa pelaajan waipua mieluisaan miettimiseen ja tyhnympään rauhaisuuteen. Sillä siis on itämainen luonne; biljardipeli on sitä wastoin länsieuroopasta kotoperäisin. Tarkasti ei vielä ole tietty, onko biljardi keksitty Italiassa wai Ranskassa. Ranskasta oli se jo kuudennellatoista vuosifadalla siirtynyt Englantiin; sillä Shakespeare mainitsee sen silloin; se lewisi sitte ylhäisten luokkain huwikkeena (noble jeu de billard) ympäri Eurooppaa. Nykyänsä pelataan biljardia etenkin Ranskassa ja Saksassa, waan wähemmin Englannissa, jossa se sai kehnon maineen, kun semmoiset ihmiset, jotka yksinomaisesti olivat pelaajat, ottiwat sen hellään haltuunsa.

Korttipelin woimme melkein lukea inhottawain onnen- eli uhkapelien joukkoon, koska pelaajan täytyy wartoa, mitä korttia hänelle sattuu ja useat ehdonalaiset seikat määrääwät pelin waiheita. Sittekin jääpi toki paljon tyllä pelaajan omaksi tehtäväksi, niin että hän wähällä woi saada jaloa aikaan ja huonoillakin korteilla hanffia melkoisen hywän päätöksen, jos hän osaa taitawasti käyttää asian haaroja. Warsinkin on Englantilaisten keksimä whisti fangen nerokkaasti harkittu, järjellisille perusteille asetettu korttipeli.

Intialaisten sekä Kiinalaisten wanhoissa saduissa mainitaan jo pelikorteista. Wasta kolmannentoista vuosifadan loppupuolella ilmestyiwät ne Italiassa nimityksellä „naibi“ (hispanian kielellä „naipes“), mikä sana muistuttaa melkein samallaisestä Intian sanasta, ku merkitsee „lauhua ennustuksia“. — Luultawasti toiwat saracenilaiset (eiikä mustalaiset) ensimmäiset kortit Europaan; mustalaiset saapuivat tänne wasta wiidennentoista vuosifadan alulla. Itämaitten kortit olivat

pikkuisia puu- tai norfunluun-laattoja, joihin kuvia oli maalattu; Euroopassa tehtiin niitä paksusta paperista (charta) josta nimikin on syntynyt. Vanhimpia kortteja on Italian „trappolier“-kortit, joita nimitettiin sen pelin mukaan, mihin niitä käytettiin; niissä oli kuvina pikaria (copi), rahoja (denarii), miekkoja (spadi) ja keppiä (bastoni) — jotka merkitsivät pappeja, käsitöläisiä, sotilaita ja talonpoikia. Rahan sijaan pantiin Ranskan kortteihin neliskokkainen tiilikivi (carreau); kepin sijaan apilaanlehti (trefle); pikarin sijaan sydän (coeur) ja miekan sijaan keihään kärki (pique). Neljää kuningasta kutsuttiin Taamitiksi, Alexanderiksi, Caesar'iksi ja Kaarle suureksi; ne olivat merkitsevinään Juutalaisten, Kreikkalaisten, Romalaisten ja Frankkien valtakuntia. Rouvien niminä oli Argine (anagram latinan kielisestä Regina), Esther, Judith ja Pallas; he merkitsivät ylevää syntyperää, hurskautta, urhoollisuutta ja viisautta. Sotamiehet olivat ritarien palvelijoina, niin kutsutuina knaappina ja kilwenkantajina (escuyers, escaderos); näkhyypä korteissa alkuperäisesti löytyneen yhdistyisiä ritariakin, koska nimet Hoyer ja la Hire — kaikki kuuluisaa Ranskan ritaria — tavataan niissä.

Saksan korteissa oli ässi, kuningas, ylimies, alamies, kymmönen, yhdeksän, kahdeksän ja seitsemän filmä (kärki). Neljälle eri värille pantiin nimet, jotka vastasivat ranskalaisia nimityksiä: ristikko (apilas; [tammen terho]); vihriä (lehti); punanen (sydän) ja ruutu (kalffala). Ristikon ylimiestä kutsuttiin pyhän Wenzeslaur'n jälkeen „Wenzel“, vihriän ylimiestä pyhän Sebastianin jälkeen „Baste“. Luultavasti osoitettiin äsillä valtakuntaa, kuninkaalla keisaria, ylimiehillä vaaliruhtinaita, alamiehillä muita valta-säätyjä ja kymmösellä, yhdeksänmällä j. n. e. rahwasta. Saksalaiset mieltymät niin korttipeliin, että Würzburgin piispa jo w. 1321 kielsi pappejaan korttia pelaamasta.

Täytyy ihmetellä ihniisen älykkyyttä, joka puolella sadalla paperilapulla, misjä on mielivaltaisia merkkejä, voi saada aikaan semmoisen paljouden peliä; mutta ainaostansa siivistyneen Europan hotelleissa ja kahvihuoneissa, iltaseuroissa ja talvisissa pidoissa voivat biljardipelit sekä korttipelit kasvaa niin tärkeiksi viihtymyksen välikappaleiksi.

Onnettomuutta tuottawat arpahuvit (lotterit) ovat warrtuneet Italiassa ja niitten syntyperä johdetaan Romalaiskeisarien ajoilta asti. Augustolla oli jo tapana pitojen lopulla jakaa vierailleen ystä-

wyhden merkiksi finettiin pantuja piljettejä, jotka sisälsivät osoituksia maaruukin tuotteisiin tahti muihin suuremman arvoisiin kappaleisiin. Helioabalus käytti tätä muotia pilalotterina; hän antoi toisen voittoa kultavitjat, kalliit maljakot, orjan j. n. e., toisenpa vanhan ruukun, rikkikuluneen nutun, karpäsparin y. m.

Kansainmaellukset ja Romalaiswallan perikato jouduttivat Lotteripelin unohduksiin, kunnes keskiajan ruhtinaitten päähän taas pölähti tuuma antaa howilaisten onnenuurnasta wetää osoituksia erilaisiin lahjoihin. Kun Genua oli tasawaltana wiidennellätoista vuosisadalla, pantiin, raatiherroja walittaisa, pyrkijäin nimet onnenrattaasen, josta niitä sitte lapattiin. Semmoisissa tilaisuuksissa lyötiin myöskin tawallisesti wetoa pyrkijäin nimistä. Benedigin tasawalta koetti tawaralotterilla, jonka rikkaat kauppiaat toimittivat, hankkia waroja joda jattamiseen Turkkilaisia vastaan ja kuudennellatoista vuosisadalla olivat lotterit jo asetetut waltion katsannon alaisiksi. Saksassa toimitti Dsnabrück'in raatifunta tawara-arpajaiset w. 1521 ja w. 1539 salli Franz I samallaiset huwit Ranskassa sillä ehdolla, että kuninkaalle maksettaisiin määrätty wero joka wuitista (lotista). Parlamentti teki turhaan wäitöksiä semmoisia onnenkauppoja vastaan, jotka arwattawasti tuottaisivat kansalle turmioa; se ei woinut estellä, että kohta koko joukko lotteria ilmestyi. — Ludwig XIV, joka ensin häwitti niitä, antoi w. 1700 julistuksen, joka alkaa seuraawilla sanoin: „Hänen Majesteettinsa on huomannut, että suuri osa kansaa on mieltynyt koettamaan onneansa lotto'ssa *) ja on siis päättänyt asettaa Pariisin kaupunki-huoneesen kuninkaallisen lotterin, jonka perustussumma on 10,000,000 livres“. Wiekastelewa ylenwaltias tunsi ranskalaisiaan, jotka eiwät pidä mitään muuta senwertaisena, kuin äkillisellä onnenkaupalla ja ilman pitkällistä waiwaa päästä rikkaaksi ja sitte laiskana tawoittaa tuokiollisia huwituksia. Kansaan tarttui oikea pelikuume, niinkuin se ennen wallankumousta antoi pettää itsensä paperiasignaateilla ja sittemmin antautui pörssiin, joka hasutti warowaisia Saksalaisiakin. Onnenpelissä owat ihmiset kaitilla ajoilla ja kaitissa maisissa yhtä hullut. Wuinoiset Germanilaiset pelasivat pois rahansa sekä

*) Sana „Lotti“ kuuluu Italian kielessä „lotto“, Ranskan kielessä „lot“. Pottopeli eriaa lotterista siinä suhtein, että jokainen pelaaja 90 numerosta walitsee itselleen yhden tahti useamman ja määrää niille omin ehdoin jonkun summan.

omaisuutensa ja paniwat paraan omanfakin, wapauden, yhdelle arwan heitolle, niinkuin rikkaat Englantilaiset menettävät rahat sekä wapauden wedonlyhönillä ja kullankaiwajat Kaliforniasa yhdessä ainoassa illassa hylkääwät kirottuihin pelihuoneisiin aarteensa, joita he uutteralla, kuukautisella työllä omat woittaneet.

Hollannin Intiasa, Jawassa, Celebeen saaresa ja muissa Sunda-saarissa nähdään kansaa ynnä sotamiehiä puobistoisia ja aukeilla kentillä kerääntyneinä joukoiksi; puitten warjossa ja maanteitten warfillakin he wedonlyhömifellä, korttipelillä tahti arpa-nopilla woittawat tahti pelaawat pois muutamia waskilanttia ja toisinaan koko röyhkyjäkin niitä. Pelihuoneissa lainataan kentiesi nuorukaiselle rahajumma ja kun se on menetetty, pidetään hänet kiini ja pistetään sotamiesten riiveihin. Kun pelihulluus tarttuu Kiinalaiseen, riisuu hän waatteetkin ruumiiltaan ja panee wihdoin formet pelin hinnalta. Jos hän joutuu tappiolle, antaa hän kärsiwällisesti iskeä toisen formen poikki toisen perästä. Kaikki kansanluokat, wanhimmat sekä nuorimmat, pelaawat Kiinassa. Kaupunkien kaduilla on muutettawia pelipöytiä maljoineen, missä arpanopat owat. Tätä kiusausta ei köyhinkään kestä; hän panee viimeisen roponsa alttiiksi; lapsetkin pelaawat rahoista; he oppiwat jo lapsuudesta saakka palwelemaan sitä epäjumalaa. He kerjääwät, warastawat, tekewät työtä ja säästämät, woidaksensa yhden ainoan ferran koettaa onneansa arwan heitollla.

IX.

Tietoja Rheinin rantojen ja Westfalen'in terästeollisuudesta *).

Meidän aikoina, kun tiet tehdään raudasta, kun rautaiset koneet ja massinat osoittawat semmoisia woimia ja waikutuksia, että Egyptin pyramidien rakentajat niistä ällistyiwät, supistuwat myöskin hämittävät sotaretket lyhytaikaisiksi. Hyökkäys- ja puolustusaseita valmistetaan semmoisia, etteiwät ihmisoimat riittä niitten wirittämiseen

*) Suomennettu aikakauslehdestä „Unsere Zeit“ w. 1870.

ja liifuttamiseen, vaan koneita tarvitaan sitäkin warten; sotalaimoja sekä satamojen patteria wuorataan rautahaarniskalla; ankara kiista on alkanut hyökkäys- ja puolustustoimien välillä; se kilpa wiepi meidät wähtittäin yhä lähemmäksi sitä rajaa, jonka huolenpito kansakuntain menestymisestä asettaa ihmisten himoille.

Mitä metalli on näissä puuhissa miltei yksinwaltaisena? Se on rauta, yhä vaan rauta, jonka puhdistaminen, karkaiseminen ja käyttäminen on tullut maailman tärkeimmäksi teollistoimeksi; päivä päivästä edistyy taitavuus tuon wälttämättömän metallin käytännössä ja yhä suurenewat vaatimukset siinä suhtein. Mutta elämän edut owat epätasaisesti jaetut; niinpähän rautamaalmiakin ei löydy yhtä tasaiselta ympäri maailmaa, kuin sen käytäntö on lewinnyt. Kaupan tehtävänä on auttaa edellistä epäohtaa, vaan teollisuus wiihtyy ainoastaan niillä tienoilla, mihin luonto on asettanut tarpeellisia raaka-aineita; sentähden kerääntyi wäsymättömäin lietsojain sawustuneet asunnot ja työsiat suuriin ryhmiin, muutamiiin edullisiin paikkoihin.

Jos filmäilemme siwistyneitten waltioien karttoja, niin löydämme helposti semmoiset paikkakunnat, sillä rautatiowerkot peittawät tummilla filmuksillaan etenkin tiukalta senkaltaisia mustuneita maisemia. Saksanmaalla owat Westfalen ja Rheinin rannat, Oberschlesien ja Pohjois-Mähri, Steiermark ja Kärnthi raudasta rikkaimmat maakunnat. Wähemmän tärkeät siinä suhtein owat jo Harz ja Thüringerwald, Sachsen'in Erzgebirge ja osa Böhmistä, Bayerin Oberpfalz ja Baden'in sekä Württembergin Schwarzwald; wielä vähäisemmät rautaseudut eiwät ansaitse yleisempää huomiota eiwätkä ulkomaalaisten filmissä ole tärkeitä.

Meriä hallitsewa Britannian saari on melkein yksinänsä Saksan tunnioitettawana kilpailijana rautateollisuudessa; Englannin maailmanmarkkinoilta karkuu joka wiikko kaikille maanosille kulkewia raudan hintoja, jotka edullisesti tahi turmiollisesti waijuttawat lukuisien ihmisten menestymiseen. Glasgowin markkinain wiikkokertomus on rautakauppiaitten tuunien perustuksena Britannian muissa osissa, Pohjois-Amerikassa, Saksassa, Belgiassa, Ranskassa ja Wenäällä. Englannin kauppalaimojen painolastina on pääasiallisesti hiiliä ynnä rautaa; Englannin rautateollisuus lewittää tuotteitaan jokaiseen rantamaahan, jonka omat rautawarat owat loitompana merestä; semmoisissa maisissa on oma rautateollisuus usein fortunaisillaan tuon uhkean kilpaweljen edestä.

Kova kilpataistelu herätti Saksan uinahtavia voimia; sen oma teollisuus kiihtyi, maurastui ja nyhyään on se utterain ponnistustensa kautta kohonnut Englannin tasalle kaikissa suhtein, joissa vaaditaan työtä ja taitoa. Kilpailu on yhä jalostunut ja Westfalen'in (Mark'in sekä Berg'in) tuotteet ryöstävät osan Sheffieldin paraasta maineesta.

Bartameitsiä, tamako-miekköjä, teräs-kahvelia sekä revolveria valmistetaan Saksassa: ne kantavat toki usein vielä Englannin nimenmerkkiä; niitä kuletetaan myöskin Englannin salmen taaksi, niinkuin Pfalz'in ruuti merien taaksi ainoastansa sitä warten, että ne sitte, varustettuina wierailta osoitin-lapuilla, olisivat otollisemmat omille maanmiehille, sillä Saksalainen on niin mieltynyt ulkomaan tawaroihin, että yksinänsä nimet „Hawana“ ja „Trabucos“, „hienoinumat Sheffieldin weitset ja aseet“ panewat ostajain laumoja wireään liikkeesen. Mhkerä walinteräksen valmistaminen ja käytäntö on etenkin tehnyt Mark'in kreiwikunnan ynnä naapuriseudut kuuluisiksi. Sheffieldin syrjäisissä pajoisissa keksittyä ja sängen taitawasti parannettuna joutui teräksen walaminen Rhein'in ja Westfalen'in seuduille; warsinkin Markin lounaiskulmat, Lennen, Bolmen ja Ennepen laaksot, owat osoittaneet kiitettävää wireyttä sen perästä kuin Englannin walamistapa juurtui asukkaisiin, jotka jo entisaikoina olivat utterasti työskennelleet raudassa. Jos kartalla katselemme Ruhr-joen ympäristöjä, tapaamme siinä tiukalta ja lukuisalta nimiä (Barmen, Schwelm, Altena, Essen j. n. e.) joita aina mainitaan samalla, kuin puhe on Länsi-Saksan rautateollisuudesta, teräksen takomisesta ja uusmuotisesta teräksen walamisesta. Uusi teollisuus ei jäänyt ahtaille rajoin; se lewisi yhä lännemmäksi; se haki kauppataita ja ulkomaan markkinoita; se pyrki ensistikin Rheinille, jolle se woisi uskoa monenlaiset teoksensa. Wienerkongressin määräys, että Rhein olisi awoinna merelle saakka, on sängen tärkeä, jos muistellaan Westfalen'in etewää sijaa teollisuuden puolesta. Westfalen'in teräs on paljon waikuttanut niissä taisteluisissa, jotka yhdistiwät Pohjois-Saksan yhdeksi mahtawaksi liittokunnaksi ja Preussin suuri jokaiseen mieheen ulottuma sotalaitos on tietysti, toisaalta katsoen, paljon elwoyttännyt paja-työtä Ruhrin rannalla. Krupp Essen'issä oli se mies, joka tuotti Saksan teräkselle mainetta ympäri maailmaa ja jonka laatimat tulikidat, rautaputket wiimeisessä Kans-

kan sodassakin owat mahtawasti tobistaneet Europalle hänen työnsä oivallisuudesta.

Waikka Benjamin Huntsman, joka w. 1740 rakensi ensimmäisen teräksen walinpajan Sheffieldiin, pani teräksen walmisen alulle, niin on tofi Krupp monenwuotisten pyrintöjen kautta wiimein woinut asettaa sen toimen jalommalle, laajemmalle kannalle.

Omituista kyllä on, että sen mies, Waller (kullankehrääjä), joka ensin keksi walinteräksen ja itselleen walmisti walsia walinteräsestä, oli Englantiin muuttanut Saksalainen. Huntsman anasti sitte häneltä sen tekotaidon salaisuutta, waan sama taito on sitte Krupp'in käteen pannut voimakkaat aseet Englannin teollisuutta vastaan.

Tämän wuosijadan alussa, kun mannermaan sulkemus oli pantu toimeen ja koko Euroopassa ei ollut Englannin wertaista walinterästä tekewää paikkakuntaa, määräsi Napoleon I 1 miljonan Francs palkinnoksi sille, joka Euroopan manterella woisi walmistaa yhtä hywää walinterästä, kuin Englannissa. Friedrich Krupp, toimellinen, warakas asukas Essen'issä, ryhtyi niinkuin usea muukin, toimeen, työhön; hän uhrasi siihen tuumaan sekä warat että terwehtensä; hän kuoli 1827. Wanhin poika, Alfred, jatkoi ja jatkaa wieläkin isän nimesä hänen puuhaamista, waikka hänelle isältä jäi waan 2 työmiestä. Wähäisestä siemenestä on iso puu kohonnut. Hän rupefi kohta koettamaan saada aikaan walinterästä suuremmisja määrin. W. 1851 nähtiin Londonin näyttäjäisissä hänen ensimmäinen tykki walinteräsestä, 5½ jalkaa pitkä 6-naulainen; se loikoi 3 jalan korkuisilla teloilla (lawetilla) ja sitä ihmeltiin, kiitettiin yleisesti.

Walinteräksen omituisuudet olivat siihen aikaan sangen wähän tunnetut. Rauan kestikin, ennenkuin sitä ruvettiin käyttämään tykistöihin, sillä sen sitkeys näytti wielä epäilyksen alaiselta; waan kohta kyllä katsottiin sitä paraaksi koneiksi ja rautatien radoiksi.

W. 1855 oli taas Pariisin näyttäjäisissä ampumakoneita walinteräsestä, waan myöskin mahdottoman iso kuutio samasta aineesta, jonka alta pöytä murtui; sentähden sanoimat Ranskalaiset pilkallisesti: „Saksalaisen paksupää!“

Wuoteen 1858 asti oli ainoastansa 100 tykkiä lähtenyt Kruppin tehtaista, waikka kaikki isot waltiot jo tunnustiwat walinteräksen oivallisuutta arttelissa. Wenään hallitus oli ensimmäinen, joka kutsutti Krupp'ilta tykkiä; kenraali Todleben määrättiin kaupan hierojaksi. Kohta sen pe-

rästä kutsutti Ranskan hallitus 300 tykkiä, vaikka se sittemmin on fieltännyt ja häpeillyt koko asiaa. Preussi, joka jo oli warustanut muutamia patteria walinteräsestä tehdyillä putkilla, seurasi sitte muukalaisten esimerkkiä ja sen jälkiin astuivat Belgia, Itäwalta, Hollanti ja vähäisemmät Saksan valtiot; Turkkilaiset, Egyptiläiset ja Japaninkin kaukaiset asujaimet owat toinen toisensa perästä kutsuttaneet tyhkejä Essen'istä. Englannin hallitus ei tuottanut yhtäkään tykkiä Krupp'ilta, waan mainiot artteli-taiturit ja tykin teettäjät Armstrong, Withworth Blakely y. m. tarwitsivat Westfalen'in walinterästä; tietty on, että Armstrong w. 1865 kutsutti sieltä 112 tykin putkea.

Mutta Krupp sai kohta kilpailijoita; terästehtaita kohosi toisensa rinnalle ympäri koko maakuntaa. Wanhat tehtaan isännät laajensivat tuumiaan, toimiaan. Raakaa rauta-ainetta kaihottiin yhä enemmän; wanhoja raa'an teräksen hyttijä suurennettiin lähellä Siegjoen malmirikkaita ympäristöjä, entisissä Oranian seuduissa ja Plettenbergin tienoissa; uusia rakennettiin, koska kivihiiliä saatiin mukasemmin, kuin ennen. Koska raa'asta teräsestä yksinkertaisemmillä keinoin voitiin valmistaa monenlaisia tawaroita ja ne olivat huokeammat hinnalta, niin käytettiin semmoista terästä enemmän kuin walinterästä isompiin koneisiin. Rautatien ratoja, siltojen siwuhäkkiä ja kaikkia suurempia kauppateräksen kankia tehtiin wanhanmuuisten hyttijien teräsestä. Näitten hyttijien perkeitä myytiin walinteräs-tehtaisiin. Siten hyötyivät uudenmuuaiset ja wanhantapaiet pajat toisistaan. Koska terästä yleisesti käytettiin enemmän, kuin pelkkää rautaa, alkoivat useat rautatehtaat valmistaa terästäkin, etenkin rautateitten tarpeita.

Walinteräksen tekeminen on kuitenkin edelleenkin koko tuon teollisuuden ydin, niinkuin se ennen oli se siemen, joka nostatti rautateollisuuden wireään waurastumiseen. W. 1853 walmisti Krupp 13,364 centneriä terästä; 70 uunia, 6 wafaraa, 4 höyrykonetta oli hänellä liikkeellä; voitiinpa saada 100 centneriä painawia lohwareita ferraasaan. Kruppin jaloinpina kilpailijoina olivat Mayer ja Kühne läheisessä Bochum'issa, jotka w. 1853 walmistivat 15,000 centneriä terästä. W. 1854 alkoi eräs osake-yhtiö laajentaa Bochumin tehdasta isoilla pää-omilla, mutta Krupp pääsi sittekin voitolle, sillä hän walmisti samana vuonna 25,000 centneriä. Samaan aikaan rakensi von Berger ja Comp. Witten'iin walinteräs-tehtaan, joka nyt hyöhyden ja suuruuden puolesta on kolmas Westfalen'in terästehtaita.

Londonin toiset näyttäjäiset tarjosivat sekä Krupp'ille että Bochumin osake-yhtiölle tilaisuutta wertaamaan tuotteitansa keskenään ja muitten teosten kanssa. Rumpainentkin mainituista tehtaista oli wuosi wuodelta jalostunut, laajennut, waan Krupp oli yhä ehtinyt edeltä. Ne oliwat niin erilaista laatua, ettei Bochumin tehtaan mitenkään onnistunut saada sitä toimeen, mikä Essen'issä meni aiwan helposti. Etenkin oli eroitus suuri silloin wasta yleisemmin tunnetun Bessemerin keinon käytännössä *). Essen'issä, missä yksinäinen omistaja myöskin oli koko liikkeen johtaja, pantiin jaloimattakin laajennus- ja muutostuumat hiljaisesti, waan wakaasti toimeen. Bochum'issa tarkoitettiin usein waan sitä; että jokaiselle osakkeelle tulisi niin suurta wuotista woittoa, kuin mahdollisesti. Essen'issä wastasi ja wastaa yksi ainoa kaikista ja kaikki owat hänen käskyjen alaisina; Bochum'issa hallitsee toimituskunta, mutta yleisissä osakkeitten omistajain kokouksissa päätetään useimmiten raha-asioista; se tietysti wiiohyttää ja tekee waikeiksi kaikki rahaa watiwat tuumat. Essen'in tehtaissa, joitten waiikutuksia monessa suhtein pidetään salassa, työskentelee noin 10,000 miestä. Westerwalbin ja Koblenzin kairwoksista wiedään Essen'iin hopealle hohotawaa peilirautaa, walkealle wiiwhtawaa terästä ja täplikästä, harmaanwalkeaa tykkirautaa; ne muuttuwat fitte Essenin sulatushytyissä kuolemaa puhaltawiksi putkiksi tahi rauhaisiksi rautatien radoiksi, höyrylaimain ruuwiki tahi wintturiksi. Hiilikairwoksia omistaa sekä Krupp että Bochumin osake-yhtiö.

X.

Kulku-neuwoista Atlantin ja tywenen meren wälillä.

Niinkuin uroot muinoisina aikoina ison woiiton jälleen kohta rupe-
siwat tuumimaan uusia urotöitä, niin mietitään meidän wuosisadalla

*) Henry Bessemer omisti Sheffieldissä suuren hytyn ja julisti w. 1856 uuden keksintönsä teräksen walmistamisessa, waiikka se wasta 6 wuotta myöhemmin osoitti jalompia waiikutuksia. Bessemerin terästä käytetään järeämpiin tawaroihin.

yhä uusia yrityksiä kaupan, kulkuneuvojen ja sivistyksen edistyttämiseen. Näiden ovat Suezin kanava ja Pacifik-rautatie valmistuneet. Nyt on mielessä Amerikan keskikohdissa panna toimeen kulkumäärä laivoille Atlantin ja tyvenen meren välillä. Yhdysvaltojen hallitus on lähettänyt laivoja katsastelemaan tienoita Darienkannaksella (Panaman kannaksen kaakkoisosassa). Katsastelkaamme nyt ensiksi mitä entisaikoina on tuumittu semmoisista yrityksistä noissa samoissa paikoin. Columbus haki turhaan neljännellä löytömatkallaan salmea juuri samoissa Keski-Amerikan kohdissa, missä nyt on ehdoiteltu kaimantojen kaimamista. Hän luuli silloin, että Keski-Amerikan itäranta olisi joku Afian mantereeseen kuuluva seutu, jonka lähistössä muka löytyisi salmi, minkä kautta kohta päästäisiin Itäindian saaristoon. Semmoiseen käsitelykseen olivat senaikuiset kartat ynnä tieteilijät (Toscanella, Niccolo da Conti, Behaim, Martin de Bohemia y. m.) saattaneet häntä. Mexikon valloittaja Cortez haki myöskin mainittua salmea; Montezuma (Mexikon kuningas) osoitti hänelle että Tehuantepec'in kannasta pitäisi kaimaa poikki. Magellan löysi vasta kaukana etelässä (Etelä-Amerikan eteläpuolella) tyvenelle merelle viemän salmen, jota nyt kutsutaan hänen nimellä. Mutta noilla eteläisillä vesillä (Cap Horn'in tienoilla) oli usein julmia myrskyjä ja keksitty tie teki lopen suuren polven niille, jotka Euroopasta pyrkivät Itä-Intiaan; sentähden kehoitti keisari Kaarle V w. 1523 hakemaan mukasampaa, suoremppaa kulkumuomaa. Mainioimmat senaikaisista retkeilijöistä ryhtyivät toimiin; silloin ehdoiteltiin jo niitä kohtia, mihin myöhemmin on tuumittu kaimaa kanavoita: Tehuantepec'in kannas, Nicaragua ja Panama. Frans Pizarro ehdoitteli viimeistä, Davila keskimmäistä. W. 1536 lähetti Spanian hallitus tuttimaan neljättä kohtaa (Honduras), koska Panaman ilmanala oli sangen kuolettawainen. Pappit alkoivat, kumma kyllä, paukutella näitä uhkeita tuumia vastaan. Taitwaan wiha oli muka warmaan warottawa (sanoi jesuitta José de Acosta) jos aiottiin parantaa Luojan laitoksia. Kohta nousikin Euroopassa semmoisia meteliä, että Amerikkaan koskewat parannusaatteet lykättiin unohduksiin. Wasta 18:nnessä vuosikadan lopulla, Kaarle kolmannen hallituksessa, uudistettiin noita kanavayrityksiä. Waan ne hukkuivat sitte taas Ranskan vallankumouksen tulwaan ja laiminkiin. Kun sitte Keski-Amerikan paikkakunnat 1820-luvulla joutuivat vapaisi Spanian valasta, koetti Keski-Amerikan tasavaltio saada wanhat aatteet toteutu-

maan. Pohjois-Amerikan yhdyssvallat, Bogotan hallitus ja kenraali Bolívar osoittivat myöskin mielihaluaan femmoiseen jaloon työhön. Hollanti, joka olisi riemuinnut, jos suurempi ura olisi urennut Sundan siirtomaihin päin, lähetti lähettilään hieromaan kanawan kaimista. Waan kotimaan olot pujahtiwat taas esteinä väliin. Vuosina 1837 ja 1838 oli insenööri John Dailly Keski-Amerikan liittohallituksen puolesta mitannut ja tutkinut Nicaraguan sentuja; hänen työt keskeytettiin, kun Keski-Amerikan liittokunta w. 1839 hajosi. Louis Napoleon Bonaparte ja Marcoleta (Nicaraguasta) ehdoittelivat sitte w. 1846 „Canal Napoléon de Nicaragua“, mutta asiasta ei tullut sen enempää toimea, waikka liike kannaksen (Isthmus'en) yli oli vähittäin wirkistynyt vuodesta 1843 saakka, jolloin säännöllinen höyrykaima-kulku asetettiin Panaman ja Perun sekä Chile'n välille (Chagres'en *) ja Euroopan välille. Sillä kannalla oliwat asiat, kun w. 1848 Californian kultawarat keksittiin. Yhdyssvaltojen länsiranta, jota sitä ennen tunnettiin ainoastansa Jesuittain lähetyssaarnaajien kertomuksista, tuli äkkirwaamatta mitä tärkeimmäksi maailman kohdaksi. Wanhat sadut Utopiasta, Eldoradosta ja Atlantis'istä näyttiwät toiseksi muuttuwan. Sekä vanhasta että uudesta maailmasta wirtaili joukkoja Californian kultaista nahkaa „niittämään“. Panaman kannas tuli ikäänkuin suureksi waltatieksi, waikka se ei ollutkaan raivattu. Siitä alkaen elyhiwät tietysti wanhat tuumat uuteen wirehteen, mitauksia, ehdoituksia tehtiin ja osake-yhtiöitä ilmestyi. Kääntykäämme nyt siis mekin sinnepäin, oikealle Panaman kannakselle, joka luonnollisena siltana yhdistää Keski-Amerikan ja Etelä-Amerikan toisiinsa. W. 1845 ilmestyi ensimmäinen perinpohjaisempi ehdotus kanawasta Panaman kannaksen halki; se oli tehty Ranskan hallituksen yllätyksestä. Kulku meniisi vähäisiä jokia myöten ja wuoren läwitse oli perattawa 14,000 jalkaa pitkä tunneli, niin korkea, että laivat mastoineen mahtuisiwat siitä menemään. Tyweneen mereen laskewat joet owat melkein kaikki niissä paikoin koskiset; sentähden aiottiinkin rakentaa useita julkua (lusia) tuohon mainittuun kaimantoon. Muita esteitä huomattiin myöskin. Satamat kummallakin rannalla owat sängen huonot;

*) Chagres on Panaman kannaksen pohjoispuolella. Se on peräti mitättömäksi joutunut sen perästä kuin Aspinwall perustettiin. Chagres'en kaupunki on sängen taudillisella paikalla.

Panamanlahdessa tähtyy suurempain höyrylaimain seisattua ulommasfi maalta; pienemmillä aluffilla toimitetaan fitte tamarain tuontia ja wientia; neekerit kantawat myös kaalaten ihmisiä selä tawaroita seläs-fään laimain ja rannan wälillä. Mitä wahinkoa semmoisesta hiih-duffesta syntyhy, moidaan arwata seuraawasta esimerkistä. Pohjois-Amerika lähettää ulos paljon jäätä. Bostonin laima toi 705 tynnyriä jäätä; se menetti Panamassa, lastia purettaisfa, 400 tynnyriä. Sitse Panaman kaupunki oli ennen Spanian wallan aikana tärkeä, koska sen kautta harjoitettiin keskuutta Etelä-Amerikan länsirantojen ja Filippinien kansfa; seitsemännellätöista vuosifadalla häwitti meriroswo Morgan sitä, waan se rakennettiin uudestaan peninkulman wertaa eteläisemmäksi; 1840-luvulta alkaen on se kohonnut mitättömältä kan-naltaan; rakennuksiltaan on se sangen kirjawa; wäkeä on siellä Ame-riasta, Europasta, Asiasta ja Afrikasta, yhteensä 14,000 henkeä. Kaikki maailman kielet kuuluwat sen kaduilla ja kaikellaisia rahoja, sekä oikeita että wääreunettyjä, kulkee sekaisin; petollisuus ja häwytty-myys owat walloillaan. Suomawettä tuodaan muulien seläsfa monen peninkulman takaa. Meidän aikoina, kun muutamassa tunnissa aja-taan rautatietä myöten Aspinwall'ista Panamaan, muistetaan tuskin enää miten ennen kahdessa ja useammasfakin päiwässä kuljettiin toi-selta kannaksen ranteelta toiselle. Chagres'en kurjilta asuinfioilta meni-tiin jokea ylöspäin. Wähäisessä aluffessa woi matkustaja olla pitkäl-lään, sillä bambu-ruo'osta oli siihen kyhätty koju, jonka katto (bananin-lehdistä) suojeli auringon paastawista säteistä, waan ei mahtanut was-tustaa sadetta, sillä sitä tulee niillä seuwain kuin kaatamalla. Sem-moista matkaa kestt 9—10 peninkulmaa. Sitte oli matka jatkettava muulilla ($4\frac{2}{3}$ peninkulmaa). Entis aikoina oli tie kiwitetty, sillä Frans Pizarro oli sitä kautta kulkenut Perua walloittamaan. Mutta wuoden 1821 jälkeen (Spanian yliwallan tauottua) jätettiin se sillensä sateit-ten pilattawaksi, eluffain kulutettawaksi; kuopat sywentyiwät; wiimein tähtyi tuolla täällä poiketa metsään tahj kulkea kapeitten wuorensolien kautta, sillä wanha tie oli wallan käyttämätön. Kehewiä palmuja ynnä muita jaloja kasweja seisoi komeina, ylpeinä matkustajan kahden puolen. Wuodesta 1532 saakka oli tätä tietä käytetty, sillä Spanian hallitus katsoi lopen tukalaksi kulkea maata myöten kannaksen toiselta rannalta toiselle saakka, jo'ista huolimatta, niinkuin siihen asti oli ollut tapana. Koska yhdyswaltojen piirikunnat tywenen meren rannoilla

nousivat yhä tärkeämmiksi, päätti Washingtonin Congressi w. 1847 postihöyrylaimoilla asettaa kuukauteisen keskuuden Panaman, San-Franciscon ja Oregonin välille. Kaksi kertaa kuukaudessa kulkisi paitsi sitä höyrylaimoja Newyorkista Hawanan kautta Chagres'een sekä Neworleans'ista Chagres'een. Sillä tavoin saatiin edes kerran kuukaudessa postia, tawaroita ja rahoja kulkemaan San Franciscon ja Newyorkin välillä. Uuden Granadan kansa sowyttiin, että täyhsissä turwissa voitaisiin matkustaa Isthmus'en ylitse. Englanti osoitti kyllä kadehtiwansa yhdyswaltojen menestystä tuossa suhtein, niinkuin myöhemmin Ranskaakin Suezin kanavan tähden, waan Clayton-Bulwersowinto asetti seikat, kumminkin vähäksi ajaksi, rauhalliselle kannalle. Englanti ja Yhdyswallat lupasivat yhteisesti suojella sitä kanawa-kulkua, jota kentiesi! vielä saataisiin toimeen Panaman seuduilla. Ei kumpainkaan koetteli Panamassa walloittaa itselleen siirtomaita tahi linnoituksia. Newyorkissa ilmestyi kohta yhtiö (William Aspinwall y. m.), joka aikoi rakentaa rautatien Panaman kannaksen poikki. Kun kaikki oli sowyttu Uuden Granadan hallituksen kanssa, alkoi työ kesällä w. 1850. Taudillisten soitten halki, tihein metsien läwitse oikosivat työmiehet eteenpäin. W. 1852 wihittiin Manzanillabai'n rannalle, tien pohjoispäähän rakennettu kaupunki; sille annettiin johtajan nimi Aspinwall (Englantilaiset kutsuwat sitä Colon'iksi). Asukkaita on siinä noin 2,000. Rautatie pitkittyi vähittäin. Siltoja oli rakennettawa jokien yli. Keltakuume ja sydämentauti tappoiwat sekä Kiinalaisia, että Europalaisia työmiehiä. Kaikki kantoiwat naamaria ja hanskoja, sillä metsissä kähisi myrkyllisiä itikkoja (sääskiä). Waan ihmisinto woitti. W. 1855 28 p. Tammi. kiiti ensijuna toiselta mereltä toiselle. Tien pituus on $10\frac{3}{4}$ peninkulmaa (oikosuoraa olisi waan 7 penink.). Tawallinen kulkuaika on $2\frac{1}{2}$ tuntia. Tawaroita on yhä enemmän wiety tätä kautta, ehkä maksut owat mahdottoman suuret; ensin kulki siinä melkein yksinomaisesti matkamiehiä ja postia. Ennen mainittujen höyrylaima-kulkujen lisään tuli w. 1866 höyrylaimakulku 2 kertaa kuukaudessa Panaman, Uuden Zeelannin (Wellingtonin) ja Sidneyn välillä. Uusi höyrylaima tuopi Newyorkista noin 1,000 matkustajaa. W. 1851 oli yhdyswaltojen hallitus sowyttanut Panama-yhtiön kanssa, että tämä kulettaisi Pohjois-Amerikan postia; maksut määrättiin wallan korkeiksi. Samana vuonna päätettiin, että höyrylaimoja wastedes kulkisi 2 kertaa kuukaudessa Panaman, Californian

ja Oregonin välillä. Kirjeitten ja tavarain kulettaminen Panaman kautta Newyorkin ja San Francisccon välillä nousi lopen kalliiksi. Wasta sitte, kun kilpailijoita (Nicaraguan yhtiö) ilmestyi, alensi Panaman yhtiö kuletuksintaansa postista. Kolmessa kolmatta päivässä kuljettiin mainittujen kaupunkien välillä; 7 päivässä Newyorkista Aspinwalliin, 1:stä Isthmus'en poikki, 15:stä Panamasta San Francisccon. Syksyllä 1858 pantiin sitte toimeen maantie Saint Louis'in ja San Francisccon välillä (Mississippin ja tyvenen meren välillä). Sentähden lähetettiin wuodesta 1864 alkaen ainoastaan suurempia kirjoja j. n. e. Panaman kautta; muut menivät suurempaa tietä Pohjois-Amerikan halki. Ennenkuin hylkäämme tuon uuden tien silensä, tahdomme mainita siitä vähäisen. Yhdyswaltojen hallitukselle oli monta syhtä, minkätähden semmoinen tie yhdyswaltojen oman alueen halki oli toiwottawa. Panaman yhtiö kiristi lopen suuria maksuja; yhdyswaltojen hallitus oli tehnyt liittoja Japanin ja Chinan kanssa; Australia kohosi yhä tärkeämmäksi maanosaksi ja niin Pohjois-Amerikan läntesrannekin. Paitti sitä tahdottiin lähemmin yhdistää „ison lännen“ siirtomaineen, linnoituksineen (Forts) yhdyswaltojen pesäpaikkojen kanssa. W. 1857 Maaliskuussa päätti Congresssi, että postitie Mississippin ja San Francisccon välillä pantaisiin toimeen. Waunuja, 4 hewoista edessä, toimitettaisiin 25 päivässä menemään koko tuo wäli. Tuo 440 peninkulmaa pitkä tie oli Pacific-rautatien ihmeteltävä ennustaja. Se kulki Saint Louis'ista ja Memphis'istä jokien ylitse, autioitten heinä-aawikkojen halki, willien kansain wälitse, wuorifolia pitkin ja korkeitten wuoriharjanteitten yli aina Californian kultamaahan saakka. Koska polwia useista syistä oli tehtävä, kun tie viimein pantiin toimeen, karttui sen pituus 622 peninkulmaksi. Indianit häwittiwät toisinaan sekä ajokaluja että pyhähdyshuoneita ynnä kerättyjä ruoka- ja juomawaroja. W. 1858 15 p. Syysk. oli kulkusilla tiellä alkanut. W. 1861 ajettiin jo 6 kertaa wuokossa sitä wäliä. San Franciscosta pantiin höyrylairoja menemään Japaniin, Chinaan ja Sandwichin saaristoon. W. 1869 10 p. Toukok. awattiin sitte Pacific-rautatie. Rautatietä myöten päästään Newyorkista San Francisccon (725 peninkulmaa) 6—7 päivässä. Kun Londonista ennen mentiin Aspinwallin ja Panaman kautta San Francisccon, kului siihen 35 päivää; nyt tarwittiin sen wälin kulkemiseen ainoastaan 17 päivää. Londonista mennään 38 päivässä Newyorkin, San Francisccon kautta Yokoha-

maan (Japanisfa). Jos Suezin kautta lähdetään Londonista Yokuhamaan, menee siihen melkein saman verran aikaa.

Sen perästä, kun Pacific-rautatie valmistui, on liike Panaman kautta tietysti vähennyt. Waan kanawa-tuynat eivät sentähden ole taunneet. Kumma olisikin, jos ei kohta päästäisi niitten toivotusten perille, koska ferrotaan, että Indianit Darien-kannaksella ennen muinoin aluksilla voivat kuletaa cacao'a toiselta mereltä toiselle sillä tavoin, että he, kun joet oliwat tulwillaan, thönsiwät weneensä toisesta joesta toiseen. Tunnelia sekä sulkuja on tietysti wältettävä, kanawaa tehtäisfä; ainoasti tywenen meren puolella taitaa wastustawa sulku olla tarpeellinen, koska wesi siinä meressä nonsee fangen waltawasti. — W. 1513 herätti eräs sanoma Amerikasta yleistä huomioa ja iloa. Basco Nunez de Balboa oli Panaman kannaksen wnorilta silmäillyt tywentä waltamerta. Hän oli ensimmäinen Europalainen, joka näki Panaman kannaksen länsipuolta. Mlahuttawa olisi meidän aikoina se sanoma, että salmi awattaisiin, joka wesi suuraa tietä tuolle tywenelle merelle, joka Balboan aikoina oli suurimmafsi osakfi tuntematon Europalaisille.
